

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 24 p. 253-274, Summer 2023

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Hükümet Sistemleri İlişkisi: 1876-1980*

The Relationship Between Election Systems and Government Systems in Turkey from the Tanzimat to the Republic: 1876-1980

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1215173>

Arařtırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
07.12.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.05.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2023

Asya Studies

Prof. Dr. Mustafa Oral
Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
must.oral@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3624-5168

Mustafa Işık
Doktora Öğrencisi / Aksaray
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi ABD
iskmustafa128@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8083-5312

Öz

Siyasal iktidarın ortaya çıkışı ve devamı bağlamında temsil ve katılım, demokratik rejimleri niteleyen iki temel parametre özelliğini taşımaktadır. Temsil ve katılım fikrini uygulamaya geçiren araç ve mekanizmalar arasında ise seçim olgusu ve seçim sistemlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Seçme ve oy verme hakkı seçme yöntemlerinin kurumsallaştırılması ile ortaya çıkar. Bu durum sonucunda demokrasinin yaşanabilir ve sürdürülebilir olmasını amaçlayan seçim sistemleri, Türkiye özelinde dünden bugüne uygulamasında ortaya çıkan temel nitelikler, sorunlar ve çözüm arayışları bu çalışmanın ana temasını teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan siyasi- idari mirasın bir boyutu olarak seçim ve seçim sistemleri konusunun bu kapsamda, anayasa hukuku, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bağlamında bileşenleri bulunmaktadır. Bir temel hak ve özgürlük olarak seçme hakkının anayasal çerçevede nasıl sistematize edileceği konusunu ele alınmıştır. Ayrıca demokrasi teorisi ve pratiği bağlamında seçme yöntemleri ve seçim sistemlerinin siyasal iktidarın kullanımının yönetim süreçlerine etkisi/katkısı ve nihayet devlet tüzel kişiliğinin temel organları olarak yasama, yürütme ve yargı erkleri ile kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel anlamdaki durumu ve işleyişi gibi konular bu bileşenler kapsamında değerlendirilebilir. Sözü edilen bu unsurların çerçevelediği içerik kapsamında, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi ayrımını yapılmak suretiyle seçim sistemleri ve siyasi-idari işleyiş ve yapılanmanın hükümet sistemleri ile olan ilişkisi, 1876, 1921, 1924 ve 1961 anayasaları şeklindeki bir tasnif çerçevesinde ve bir dönem incelemesi biçiminde bu çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İktidar, Demokrasi, Seçim Sistemleri, Hükümet Sistemleri, Türkiye

Abstract

One of the tools and mechanisms that put into practice the idea of the emergence and survival of political power, representation, and participation as the basic parameters that characterize democratic regimes, is the phenomenon of election and electoral systems. The right to elect and vote emerges with the institutionalization of electoral methods. As a result of this situation, the electoral systems aiming to make democracy livable and sustainable, the essential characteristics, problems, and solution searches that have emerged in Turkey from past to present constitute the central theme of this study. Elections and electoral systems, as a dimension of the political-administrative heritage transferred from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, have components in this context in constitutional law, political science, and public administration. The issue of how to systematize the right to vote as a fundamental right and freedom in the constitutional framework has been discussed. In addition, in the context of democratic theory and practice, issues such as electoral methods and the effect/contribution of election systems to the administrative processes of the use of political power and, finally, the legislative, executive, and judicial powers as the principal organs of the state legal entity and the structural and functional status and functioning of public administration can be evaluated within the scope of these components. Within the area of the content framed by these elements, electoral systems and the relationship of political-administrative functioning and structuring with government systems, by making a distinction between pre-Republican and Republican periods, in the framework of classification in the form of 1876, 1921, and 1924 and 1961 constitutions and the form of a period analysis is addressed.

Keywords: Political Power, Democracy, Election Systems, Governmental Systems, Türkiye

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Oral, M. & Işık, M. (2023). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Hükümet Sistemleri İlişkisi: 1876-1980. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(24), 253-274.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Tarihi gelişim sürecinde ortaya çıkan en eski ve karmaşık bir siyasal organizasyon olarak devlet tüzel kişiliğinin hukuksal fonksiyonlarını yerine getiren organlar, yapısal ve işlevsel anlamda anayasalarda düzenleme altına alınmaktadır. Genel bir ayırım çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı erkleri kapsamında formüle edilen bu örgütlenme ve işleyiş, aynı bağlamda siyasal iktidarın kullanımını kristalize eden süreçleri de içermektedir. Yargı erkinin yapısal ve işlevsel anlamdaki özel durumu bir tarafa, yasama ve yürütme güçlerinin kullanımı, bunlar arasındaki ilişkiler ve üstlendikleri roller, genel yaklaşım olarak hükümet modellerinin kategorize edilmesine temel teşkil etmekte ve bu çerçevede hükümet sistemleri genellikle “kuvvetler birliği” ve “kuvvetler ayrılığı” şeklinde bir tasnife tabi tutulmaktadır. Kuvvetlerin birliğini esas alan sistemler mutlak monarşi ve diktatörlük olarak sınıflandırılırken, yasama ve yürütme güçlerinin, ilişkiler ve roller çerçevesinde ayrılığını temel alan hükümet sistemleri de “parlamente sistemi” ve “başkanlık sistemi” biçiminde kategorize edilmektedir. Ek olarak, iki sistemin melez bir uygulamasını teşkil eden “yarı başkanlık sistemi” de yine bu çerçevede üçüncü modeli oluşturmaktadır.

Diğer taraftan siyasal iktidarın yapısal ve işlevsel anlamda hayata geçirilmesi ve devlet tüzel kişiliğinin fonksiyonları bağlamında anayasalarda öngörülen çerçeve kapsamında öne çıkan milli egemenliğin kullanımına ilişkin süreçlerde katılım ve temsil kavramları ayrı bir önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze temsili demokrasilere ilişkin pratikler bağlamında katılım kavramına hayatıyet veren, onu ete kemiğe büründüren temel araçlardan birisinin seçme hakkı kapsamındaki seçim olgusu olduğu görülmektedir. Bir taraftan temel hak ve özgürlükler boyutuyla anayasal düzeyde ele alınan ve korunan, geliştirilmeye çalışılan seçme hakkı, diğer taraftan ise demokratik rejimlerin ve demokrasi uygulamalarının temelini teşkil eden seçme yöntemleri ve seçim sistemlerinin odağında yer almaktadır.

Dünyada farklı ülkelerde ve toplumlarda uygulanan seçim sistemlerini genellikle, çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler biçiminde üçlü bir kategorizasyona tabi tutmak mümkündür. Belirli bir seçim çevresinde oyların çoğunu kazanan parti veyahut bağımsız adayların bütün temsilcilikleri alması anlamında çoğunluk sistemlerinin aksine nispi temsil sistemlerinde seçim çevresindeki temsilcilikler alınan oy oranına göre belirlenmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde toplumların kendi özel koşulları ve nitelikleri çerçevesinde bu iki sistemin farklı türleri uygulanmakla birlikte, çoğunluk ve nispi temsil sisteminin farklılarının birlikte uygulandığı karma sistemler de görülmektedir.

Osmanlıdan Cumhuriyete aktarılan demokrasi mirasının kökenleri, zayıf ve yetersiz olmakla beraber, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve ilk anayasa olarak 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin çerçevesinde meşruti monarşiye geçişten bu yana devam eden yüz elli yıllık demokratikleşme hikayesi Tanzimat'tan Cumhuriyet'e halen devam etmektedir. Sözü edilen bu süreçte anayasaların oluşturduğu hukuki çerçeve, yasama, yürütme ve yargı ilişkileri ve kamu yönetiminin yapısal-işlevsel yönünün yanında siyasal iktidarın oluşumu-işleyişi ile siyasi-idari karar alma ve uygulama süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Konunun diğer önemli boyutunu ise burada altı çizilen çerçevede, seçme yöntemleri ve seçim sistemleri oluşturmaktadır. Türkiye tecrübesi bağlamında, ilk Türk Anayasası olarak 1876 Kanun-ı Esasi'sinden itibaren, 1921, 1924 ve 1961 Anayasası ile getirilen hükümet sistemlerinin farklı görünüşleri çerçevesinde ve temel özellikleri kapsamında uygulanan seçim sistemlerinin başlıca nitelikleri, sorunları ve çözüm arayışları ile bu bağlamdaki tartışmalar, bir dönem incelemesi bağlamında bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

SİYASAL İKTİDAR, DEMOKRASİ, SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

Doğrudan demokrasi pratiği anlamında Antik Yunan kent devletlerine kadar uzanan çok eski bir geçmişi bulunan demokrasinin, temsili demokrasi olmasının tarihi çok eskilere gitmemektedir. Yüzyıllara yayılan bir gelişim seyri içerisinde dolaysız demokrasiden katılımcı, temsili demokrasilere geçiş deneyimi yirminci yüzyıldan bu tarafa hukuki bir çerçeve etrafında kurumsallaşmış ve bir sistematiğe kavuşmuştur. Günümüzde modern dünyanın en yaygın demokrasi biçimi olarak kabul edilen temsili demokrasilerde halkın yönetim süreçlerine ve karar alma mekanizmalarına katılımı, demokratikleşmenin önemli bir ölçütü ve olmazsa olmazı (sine qua non) bir niteliği olarak görülmektedir.

Demokrasinin gerek içeriği ve gerekse işleyişi konusunda ortaya çıkan bazı sorunlar, bu husustaki tanımlama çabalarını daha da zorlaştırırken, demokrasi teriminin anlamının tarihsel olarak uğradığı değişiklikler bu sorunsalı daha da derinleştirmektedir. Gerçekten de daha on sekizinci yüzyılın sonlarında sadece doğrudan demokrasi anlamıyla ele alınan demokrasi terimi, bugün dolaysız demokrasilerin yanında temsili demokrasileri de içerecek biçimde bir kabul çerçevesine sahip bulunmaktadır (Erdoğan, 2011: 104). Yine demokratik ülkelerde siyasal iktidarın meşruiyetinin arka planında halkın iradesi bulunmakta ve bu

katılımla yönetim süreçlerinde halkın iradesi tecelli etmektedir. Sözü edilen iradeyi ortaya koyan ve hayatiyet veren temel araç ve mekanizma ise demokrasilerde seçimler olmaktadır. Bu anlamda demokratik rejimi, yönetilenlerin devleti yönetenleri özgür bir biçimde seçebildiği bir rejim (Türk, 2015: 119) olarak tanımlamak mümkündür. Demokrasiyi ise bu çerçevede, “kamusal siyaset kapsamındaki önem arz eden problemlerle ilgili temel belirleyici kararları bütün halkın pozitif ya da negatif biçimde aldığı ve alma konusunda yetkiye sahip bulunduğu bir siyasal sistem” (Holden, 1988: 7) olarak tanımlayabiliriz.

Demokrasi Teorisi, Temsili Demokrasi ve Katılım

Katılımcı demokrasinin gerçekleştirilebilirliği ve şartları hususunda sadece bir fikir verebilecek (Fuchs, 2007: 32) olan Kadim Yunan doğrudan demokrasisinin ötesinde bugün birikimli ve bütüncül nitelikleriyle demokrasi teorileri tartışılmaktadır. A. Lincoln'un çok bilinen tanımlaması bağlamında “halkın halk tarafından halk için yönetimi” biçimindeki bir yaklaşım, demokrasinin normatif yönüne vurgu yapmaktadır ve bu anlamda demokrasi yani normatif demokrasi teorisi, onu anlamaya, incelemeye yönelik düşünceleri içermektedir ki bu da demokrasinin ideal boyutunu, olması gereken yönünü anlatmaktadır. Demokrasiyle ilgili teorik planda bir ideali ortaya koyan normatif teorinin standartlarında bir demokrasiyi gerçekleştirmenin zorlukları bağlamında devreye ampirik demokrasi teorisinin yaklaşım ve tanımları girmektedir (Gözler, 2020: 163). Pratikteki yani halihazırdaki, mevcut olan demokrasiyi öne çıkaran ve bu kapsamda bazı temel niteliklerin altını çizen ampirik demokrasi teorisi, en temel nitelik olarak ise, “tam anlamıyla demokratik bir duyarlılıktan ziyade, göreceli bir şekilde ve imkân dahilinde en çok vatandaşın belirli bir süredeki taleplerine cevap verilebilmesi” (Lijphart, 1997: 12) hususuna dikkat çekmektedir.

Günümüzün modern çoğulcu demokrasileri ile ilgili olarak bu çerçevede bazı temel ilkeler tespit etmek mümkündür. Buna göre; “seçimle göreve gelen etkin makamların varlığı, belli periyotlar çerçevesinde tekrar edilen seçimlerin mevcudiyeti, serbestlik ilkesi kapsamında icra edilen seçimler, çok partili bir siyasal sistemin bulunması, iktidara gelebilme şansı mevcut bir muhalefetin varlığı ve son olarak tanınan ve garanti altına alınan temel kamu haklarının bulunması” şeklinde tespit edilmiş olan altı şart (Terzioğlu, 2014: 18), ampirik demokrasinin tanımı kapsamında olmazsa olmaz bir nitelik taşımaktadır. Gözler (2020: 166)'e göre demokrasinin, asgari düzeyde yukarıda dikkat çekilen altı şartı sağlayan bir rejim olarak tanımlanması mümkündür.

Diğer taraftan, farklı düşüncelere ve çıkarlara sahip olan farklı kesimlerin ve toplum kesimlerinin serbest bir şekilde örgütlenerek siyasal iktidarın oluşumu ve işleyişine ilişkin süreçlere katılabilmeleri anlamında çoğulcu bir siyasal hayatı gerekli kılan demokrasi fikri, bunun yanında kültürel, ideolojik ve sosyal istemlerin siyasi temsilinin yasaklanmaması gibi bir içeriğe de sahiptir (Erdoğan, 2011: 124). Çoğunlukça yönetilmeye karşı olmayan ancak aktörler arasında bir dengeye dikkat çeken çoğulcu (plüralist) demokrasi yaklaşımı, çoğunluğun insafına bırakılmış mutlak bir yönetim tarzına karşı çıkmaktadır. Düşüncelerin serbest bir şekilde ifade edilmesi ve yarışması, isabetli kararlara kaynak teşkil eder, hakikatler yeşerir. Zaten demokrasilerde çoğunluk iradesini sınırlandırmaya yönelik önlemler, mekanizmalar ve müesseselere de bunun için ihtiyaç duyulmaktadır (Özbudun, 2021: 38). Bu noktada çoğulcu bir demokrasi şu özellikleri taşımalıdır: “Öncelikle siyasal iktidar çoğulcu bir şekilde, rekabet halindeki gruplar arasında geniş bir biçimde dağıtılmış olmalıdır. Yani sıra, grup liderlerinin üyelerine karşı ciddi bir sorumluluğu bulunmalıdır. İlaveten, grupların etkisine açık, belli bir grubun hegemonyasında bulunmayan bir iktidar bulunmalıdır. Sözü edilen içeriğiyle çoğulcu demokrasilerin ayırt edici niteliği, seçimlerde partiler arasındaki rekabetin özgürce gerçekleşmesi ve seçim zamanı dışında ise menfaat gruplarının düşüncelerini özgür bir şekilde dile getirebilmesidir” (Türküne, 2011: 182).

Çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi tartışmalarının ötesinde, demokrasileri, egemenliğin kullanımını ortaya çıkaran köken açısından yani egemenliğin kaynağı bağlamında, “halk egemenliği teorisi” ve “milli egemenlik teorisi” olmak üzere ikili bir ayrım çerçevesinde tasnif etmek mümkündür. Egemenliğin kaynağını bizzat bireylerden oluşan halkta gören ve bu nedenle de katılım düşüncesine büyük önem veren halk egemenliği teorisi bağlamında, Rousseau'nun önemle vurguladığı gibi, toplum bireylerden müteşekkil bulunduğundan dolayı, her bir birey, iktidarın kendi payına düşen bölümüne sahip olabilmesi gerekmektedir (Koçak, 2006: 115). Egemenliğin devredilemezliği ve toplum sözleşmesi fikrini temel kabul eden halk egemenliği teorisi, pratik anlamda doğrudan demokrasiye tekabül etmekte ve temsili demokrasiye karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, 1791 Fransız Anayasası'nda ilk defa yer alan ve egemenliğin kullanımına ilişkin yetkiyi milletle özdeşleştiren milli egemenlik teorisi ise, egemenliği kullananların teşkil ettiği birlikteliğin ötesinde bir ruha atıfta bulunmakta ve bu ruhu milli irade şeklinde isimlendirmektedir (Özer, 2009: 54).

Demokrasi, temsil ve katılım kavramları arasındaki yakın ilişki, egemenliğin kaynağı ile ilgili yaklaşımların yanında, egemenliğin kullanımıyla ilgili tartışmalarda da önemli bir yer teşkil etmekte ve katılımdan temsile geçiş bağlamında düşünceler giderek yaygınlaşmaktadır. R. Dahl, ulus- devletlerin kurulması sonrasında Atina'nın doğrudan demokrasi modelinin uygulanabilirliğini yitirdiğine dikkat çekerek günümüz temsili demokrasilerini bu bağlamda sürdürülebilir tek alternatif olarak görmektedir. Dahl'a göre temsili demokrasilere geçiş "ikinci demokratik dönüşüm" niteliğindedir ve çağdaş temsili demokrasi ile katılımcı demokrasi, Antik Atina'da ki uygulaması kapsamında, çok farklı kavramlara karşılık gelmektedir. Bu katılım da zaten son derece sınırlı ve dolaylı yollarla gerçekleşmekteydi (Dahl, 1989: 213). Bu ayrımın altını çizerken, egemenliğin kullanımı bağlamında üç farklı demokrasi pratiğinden söz etmek mümkündür. Demokrasi uygulamaları da diyebileceğimiz bu tasnif kapsamında, halkın, bizzat doğrudan egemenliği kullanması anlamına gelen ifade "doğrudan demokrasi", halka ait olan egemenliğin temsilciler aracılığıyla kullanıldığı "temsili demokrasi" ve son olarak temsilcilerle halk arasında pay edilmiş bir egemenliği anlatan ya da karma bir pratiği ifade eden "yarı-doğrudan demokrasi" biçiminde üç farklı demokrasi çeşidinden söz edilebilir.

Antik Atina'nın doğrudan demokrasisi ile dolaylı demokrasi arasında yer alan yarı- doğrudan demokrasi türü, halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla kullanılmakla beraber iktidarın, çeşitli katılım araçları ve kurumlarla sınırlandırılmasını ve bu kapsamda bir dengenin oluşturulmasını anlatır. Temsili demokrasinin potansiyel sakıncalarını gidermeyi amaçlayan bu demokrasi türünün kökenini halk egemenliği teorisi oluşturmakta ve bu anlamda "emredici vekalet teorisi" ile yakın ilgisi bulunmaktadır. Yarı-doğrudan demokraside egemenlik halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla kullanılmakla beraber, halkoylaması, halk girişimi, halk vetosu, geri çağırma, temsilcilerin azli gibi mekanizma ve müesseselerle seçmenler, doğrudan egemenlik kullanımı anlamına gelecek bir biçimde, süreçlere direkt olarak müdahil olabilirler (Derdiman, 2011: 105). Bu çerçevede, sözü edilen demokrasi türü de temsili demokrasinin bir çeşidi olarak ele alınabilir.

Bu iki demokrasi türünün ötesinde yirminci yüzyılı niteleyen temsili demokrasilerin normatif ve kurumsal içeriğiyle ilgili konsensüs bağlamındaki tartışmalarda, tarafların demokrasinin meşrulaştırma işlevi hususunda hemfikir oldukları, ancak temsilcilerin temsil yetenekleri, hesap verebilirlik ya da temsili demokrasi pratiğinin asgari şartları hususunda düşünce ayrılıklarının var olduğu gözlenmektedir. Sözü edilen hususun temel nedeni ise meşrulaştırıcılık işlevi bağlamında demokrasinin bir temel değeri öne çıkarılmaktayken, denetleme konusunun ağırlıklı olarak liberal içerikli normatif bir nitelik taşımasıdır (Alkan, 2021: 442). Bu çerçevede, koruyucu demokrasi olarak da isimlendirilen liberal demokrasi, özgürlüğü önceleyen sınırlı bir yönetim bağlamında temsili demokrasinin bir türü olarak ele alınabilir. Heywood'un liberal demokrasinin ilkeleri, temel özellikleri olarak ortaya koyduğu nitelikler (Heywood, 1997: 25) göz önünde bulundurulacak olursa, böyle bir temsili demokrasinin odağında yer alan temsil ve katılım olgularını gerçekleştiren, hayatiyet veren temel argümanın seçimler olduğu görülecektir.

Siyasal İktidarın Kullanımı Bağlamında Oy Hakkı ve Seçme Yöntemleri

Demokratik rejimlerde katılım ve temsil mekanizması bağlamında, anayasalarca düzenlenen ve teminat altına alınan seçme hakkını gerçekleştiren temel argüman seçimlerdir. Oy hakkını somutlaştıran bir mekanizma olarak seçim olgusunun ete kemiğe bürünmesi birtakım seçme yöntemleriyle mümkün olmaktadır. Bu nokta aynı zamanda demokratik rejimler için halk iradesinin meşruiyetine de zemin teşkil etmektedir. Yönetenlerin yönetilenler tarafından özgür bir şekilde seçilebilmelerini mümkün kılan demokratik rejimlerde, çoğulcu bir siyaset anlayışı çerçevesinde, toplumun farklı kesimlerinin, çıkar gruplarının ve de bireylerin örgütlenerek seçim süreçlerine dahil olmaları temsili demokrasilerin temelini oluşturmaktadır. Halkın taleplerini yansıtmının demokratik bir vasıtası olarak seçimler, temsili demokrasilerde milletin bizatihi kendisine ait olan egemenliği kullanabilmesine fiili/hukuki olarak imkân veren önemli bir araç niteliğini haizdir. Hak ve yetki niteliğiyle öne çıkan bu süreç, anayasanın çerçevesini çizdiği temel hak ve özgürlüklerin pratiğe dökülmesi açısından da son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle bir seçim sisteminin seçilmesi, anayasa ya da kanun koyucunun önündeki en önemli siyasal tercihlerden biridir. Çünkü seçim sistemi, başta siyasal partilerin sayısı olmak üzere, siyasal sistemin birçok unsurunu derinden etkiler (Özbudun, 1995: 521).

Bu anlamda seçim, demokrasinin zorunlu ve asgari gerekliliği olarak ele alınmaktadır (Beetham, 2014: 275). Bu şekilde siyasal partilerin seçimler vasıtasıyla adaylarını, düşüncelerini seçmenin tercihinine sunabilmesi (Tunç, 1999: 140) mümkün olabilmektedir. Belli demokratik usuller çerçevesinde icra edilen seçim, hakiki anlamda bir demokrasiye işaret eder (Özbudun, 2016: 39). Bu bakımdan, demokratik

rejimlerin belirlenmesinde önemli bir kriter olarak seçimler, demokrasinin olmazsa olmaz esaslarından birisi olarak kabul edilmektedir (Çam, 1990: 439).

Bu çerçevede seçimlerin demokratikliğini sağlayan bir takım temel standartlar mevcuttur. Serbest bir şekilde gerçekleştirilebilme, zorlamanın olmaması, serbest iradenin sandığa yansiyabilmesi ve partizanca manipüle etme girişimlerine fırsat verilmemesi, seçimlerin demokratik bir seçim olarak nitelenebilmesi bağlamında zorunlu standartlardan bazılarını oluşturmaktadır (Karamustafaoğlu, 1970: 109). Diğer bir ifade ile genel oy ilkesi çerçevesinde, özgür bir şekilde ve belirli periyotlarla icra edilen serbest seçimlerde her bir seçmenin eşit (tek) oy hakkına sahip olması ve ek olarak sözü edilen seçimlerde gizli oy, açık sayım ve döküm ilkelerinin uygulanması yani seçimlerin hukukun evrensel temel ilkeleri kapsamında yapılması demokratik nitelikteki rejim açısından başlıca nitelikler mahiyetindedir.

Bugünkü biçimiyle seçim yaklaşımı ve pratiğinin yüzyıllara yayılan bir gelişim seyri mevcuttur. Uzun bir demokratikleşme sürecinin sonunda seçme hakkı, hukuki içeriği açısından bireysel bir nitelik taşımasının yanında serbest, eşit ve gizli oy prensibi çerçevesinde icra edilmektedir (Karamustafaoğlu, 1970: 16). Bahse konu olan bu hakların gelişim sürecinde temsil düşüncesi ve pratiğinin dünden bugüne gelişimi, seçim ve demokrasi ilişkisi bağlamında da bir çerçeve oluşturmuştur. Bu kapsamda seçim, toplumdaki mevcut kuvvet dengelerinin siyasi iktidara ve karar alma- yürütme süreçlerine iletilebilmesinin barışçıl bir yolu olarak (Kışlalı, 1996: 266) büyük önem taşımaktadır. Seçimler, temsilcilere yapılacak yetki devrinin meşruiyetini sağlama gibi bir fonksiyonu ifa ederken, seçim sistemleri de temsilcilerin görev gelme usullerinin teknik boyutunu belirler, çalışmasını sağlar (Kaan, 2012: 225).

Genel oy ilkesi, eşit oy ilkesi, serbestlik ilkesi, gizli oy- açık sayım ve tasnif ilkesi, bireysel oy ve şahsi oy ilkeleri, doğrudan oy ilkesi ve seçim uyumsuzluklarının yargısal çözümü ilkesi olarak ifade edebileceğimiz “oy hakkının demokratik ilkeleri” genellikle ülkelerin anayasalarında ve seçim yasalarında düzenleme altına alınmaktadır. Ülkeden ülkeye farklı içerikte yaklaşım ve pratikleri olabilmekle birlikte, genel olarak belirtilen çerçevede listelenmesi mümkün olan seçimlerin temel ilkeleri bağlamında, örneğin Türkiye’de 1982 Anayasası’nın 67. Maddesi düzenlemesi kapsamında Devletin, “Anayasa’da belirlenen seçim ilkelerine uygun ve uygulanabilir nitelikteki tedbirleri alması gerekir” hükmüne yer verilmiştir. Bu konu Anayasa Mahkemesinin 2008/113 sayılı kararıyla da hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

Seçme hakkının hayata geçirilmesi bağlamında kullanılan yollar veya “oyların temsilcilerle dönüştürülmesinde kullanılan teknik usuller” (Gözler, 2020: 203) anlamında seçme yöntemleri, dünyanın değişik ülkelerde farklı şartlar ve tercih edilen seçim sistemi çerçevesinde farklı görünüm alabilmektedir. Farklı bir deyişle seçme yöntemleri ve seçim sistemleri arasındaki yakın ilişki somut olarak seçim sistemleri özelinde ete kemiğe bürünmektedir. Tek adlı veya liste usulü çerçevesinde yapılacak bir seçim tercihi hususu, genel olarak çoğunluk sistemi usullerinin tanımlanması ve çerçeveselendirilmesinde belirleyici olabilmektedir. Diğer yandan, nispi temsil sistemindeyse, zaten yalnızca liste yöntemi kullanılmaktadır. Ek olarak, tek ya da iki turlu seçim tasnifi sadece çoğunluk sistemi kapsamında caridir ve bahsi geçen yöntemlerin nispi temsil sisteminde tatbik edilme imkânı mevcut değildir.

Oy verme şekillerini anlatan seçme yöntemleri, oy kullanmanın tatbik biçimi ve derecesi kapsamında bir sınıflandırmaya gidilmektedir. Kullanılacak oyun sayısının yanı sıra derecesi açısından bir tasnif yapılmaktadır. Bu meyanda, yinelenen seçim sayısı ve seçimin yapılma biçimi (çoğunluk ve nispi temsil) çerçevesinde seçme yöntemleri, ilgili seçim sistemlerini teşkil etmektedir. Bu çerçevede seçme yöntemleri konusunda, “tek adlı seçim”, “listeli seçim” ve “birleşik oy pusulası” olmak üzere üçlü bir ayrıma gidilmektedir. “Birleşik oy pusulası” usulünün de kendi içerisinde, “yalnız parti adı bulunan birleşik oy pusulası” ve “parti adı ile birlikte aday adı yazılı bulunan birleşik oy pusulası” (Özgül, 2002: 56, 57) şeklinde iki farklı uygulaması bulunmaktadır.

Seçim Sistemleri: Çoğunluk Sistemi, Nispi Temsil Sistemi ve Karma Sistemler **Seçim Sistemi Kavramı ve İçeriği**

Seçme hakkını hayata geçiren ve somutlaştıran seçme yöntemlerinin sistematize edilmiş biçimi diyebileceğimiz seçim sistemleri, geniş ve dar olmak üzere iki farklı içerikte ele alınmaktadır. Öncelikle seçim kavramını, seçilen ve seçenin konumunu ve/veya işlemin niteliğini gösteren ifadeler bağlamında, “yönetenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlem” olarak ele alabiliriz (Türk, 2006: 76). Seçimin, sadece hukuk boyutuyla değil de seçim sisteminin özgürlükler düzeni üstüne kurulduğu, seçimin

arka planında bulunan ve alt yapısını oluşturan temel mevzuların bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı sistem veya yaklaşım geniş anlamda seçim sistemini anlatmaktadır (Tunç, 1999: 139). Dar anlamdaki seçim kavramı seçme ve seçilme hakkını içerirken, seçim çevreleri, seçim sürecinin başından sonuna kadar, yani adaylık başvurusundan seçmenlerin oy kullanmasına ve sonuçların açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar (siyasal partiler), seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar ile ilgili kurallar, geniş anlamda seçim sistemini oluşturur. Geniş anlamda seçim sistemi, bir ülkedeki siyasal sistemin, bu arada özgürlükler rejiminin bir parçasıdır; ondan bağımsız olarak düşünülemez (Daver, 1989: 137).

Türkiye'de "seçim sistemi" deyimini, çoğu zaman dar anlamda, yani oyları parlamento sandalyelerine dönüştürmekte uygulanan yöntem anlamında kullanılmaktadır. Bu, başlı başına önemli bir değişken olmakla birlikte, seçim sisteminin diğer niteliklerinin de (seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları, artık sandalyelerin ülke veya bölge düzeyinde dağıtımının mümkün olup olmaması, bloke veya karma liste) önemli siyasal sonuçları olabilir. Bu nedenle, dar anlamda seçim sistemi için "seçim formülü" deyimini benimsemek, "seçim sistemi" deyimini ise seçimlerin bütün niteliklerini kapsayan daha geniş bir kavram olarak kullanmak, kavram karışıklıklarını önlemek açısından yararlı olacaktır (Özbudun, 1995: 522). Bu nedenle seçim sistemi kavramıyla seçme yöntemleri kavramının kendi bağlamında kullanılması ve karıştırılmaması gerekmektedir.

Çoğunluk Sistemi, Nispi Temsil Sistemi ve Karma Sistemler

Siyasi seçim sistemleri, anayasalar ve seçim yasaları tarafından tanımlanır, tipik olarak seçim komisyonları tarafından yürütülür ve farklı makamlar için birden çok seçim türü kullanılabilir. Seçim sistemlerinde birçok varyasyon vardır; en yaygın sistemler sondan sonraki oylama, blok oylama, iki turlu sistem, nispi temsil ve sıralı oylamadır. Karma sistemler ise bu iki sistemin faydalı yönlerini bir araya getirme ve olumsuz taraflarını ortadan kaldırmaya yönelik geliştirilmiş sistemlerdir. Seçim sistemi bir seçimin sonucunu ve demokratik niteliğini belirleyen en önemli etkidir. Zira bir ülkenin yönetim yapısı ona göre şekillenecek, siyasal aktörler seçim sonuçlarına göre yeniden toplumsal roller üstlenecekler, kısacası ve en önemlisi, demokratik meşruiyet seçim sistemlerinin yol açtığı sonuçlara göre sağlanacaktır (Ekmen ve Fırat, 2017: 462). Seçim sistemleri ülkelerin siyasi örgütlenmelerinin yanında siyasal partilerin yapısal ve işlevsel durumu üzerinde ve ek olarak yasama organının şekillenmesinde de oldukça etkili olmaktadır (Akyıldız, 2016: 127) Bu sebeptendir ki genellikle iktidar partileri geleceğe yönelik projeksiyonları çerçevesinde daha çok temsilciyi parlamentoya dahil edebilecek, muhalefet cenahı ise, iktidarı azınlık durumuna sokmayı temin edecek, yine küçük partiler ve bağımsızlar ise kendi temsilcilerini parlamentoya taşıma imkânı veren bir seçim sistemi ihdas etmek istemektedirler (Teziç, 2003: 274).

Kullanılan oyların milletvekilliğine çevrilmesi yönünde teknik bir yöntem olan seçim sistemleri vasıtasıyla, partilerin almış buldukları oy kapsamında belli bir seçim çevresinde çıkaracakları milletvekili sayısı belirlenmektedir. Farklı bir deyişle, partilerin aldıkları oylara karşılık gelen temsilci sayıları seçim sistemleri adını verdiğimiz önceden belirlenmiş birtakım formüller kullanılarak tespit edilmektedir. Konuyla ilgili çeşitli tasnifler bulunmakla beraber, dar anlamıyla seçim sistemlerini genel bir yaklaşım çerçevesinde, "çoğunluk sistemi", "nispi temsil sistemi" ve "karma sistemler" olarak üç başlık altında ele almak mümkündür. Çoğunluk sistemi de kendi içinde "tek turlu" ve "iki turlu çoğunluk" sistemi şeklinde ikiye ayrılarak ele alınabilir. Bu iki uygulamanın yani "tek turlu çoğunluk" ve "iki turlu çoğunluk" sisteminin de her birinin "tek- isimli" ve "listeli" olmak üzere iki farklı pratiği söz konusu olmaktadır. "Nispi temsil sistemi" ise, belli başlı olarak "ülke düzeyinde" ve "seçim çevresi düzeyinde" tatbik edilmektedir. Seçim çevresi seviyesindeki uygulama da "en büyük artık", "en kuvvetli ortalama", "mili bakiye" ve "d'hondt usulü" olarak dört farklı yöntem biçiminde somutlaşmakta ve uygulama bulmaktadır. Bunun yanı sıra, seçim sistemleri ile ilgili olarak, çoğunluk sistemi ile nispi temsil sistemini bir arada kullanmayı yeğleyen ülkeler de olabilmektedir (Gözler, 2020: 203, 204). Karma seçim sistemi şeklinde isimlendirilebilecek bu yöntem de üçüncü bir seçim sistemi olarak uygulanmaktadır.

Çoğunluk sistemi uygulamasında, belli bir seçim çevresinde en fazla oyu elde eden parti, bu seçim çevresindeki bütün temsilcilikleri kazanmış olmaktadır. Uygulama çerçevesinde, "tek-turlu çoğunluk sistemi" ve "iki-turlu çoğunluk sistemi" biçiminde iki ayrı çeşidi mevcut bulunan çoğunluk sistemi, kullanılan geçerli oyların çoğunluğuna sahip olan adayın/listenin kazanmasını öngören son derece sade bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Çoğunluk oylaması yöntemi, adayların ikinci tur seçimlerde ya da son tur oylamada seçilebilmek için oyların çoğunluğunu almasını zorunlu kılan bir sistemdir. İki farklı uygulaması mevcut olan çoğunluk sistemi; biri sıralı oylama kullanılmak suretiyle tek bir seçimde, diğeri

de adayın alanını art arda daraltmaya matuf olarak birden çok seçim kullanılmak suretiyle gerçekleştirilir. Sözü edilen her bir uygulama da öncelikli olarak tek üyeli seçim bölgelerinde kullanılır (Sezen, 1994: 164).

Diğer bir seçim sistemi türünü oluşturan Nispi Temsil Sistemi ise, seçime katılmış olan partilerin her birerinin seçmenlerden almış oldukları oy nispeti çerçevesinde meclise temsilci göndermelerini öngörmektedir. Bu modelin tek milletvekili çıkarması öngörülen seçim çevrelerinde teknik açıdan uygulanması mümkün olmadığından, niteliği gereği olarak listeli seçim yöntemi şeklinde tatbik edilmektedir. Seçmenin istencininin temsilci seçimi hususunda “temsilde adalet” ilkesine en uygun orantı kapsamında yansıtılabildiği bir sistem özelliğini taşıyan “nispi temsil” modelinde, oyların dağılımının, seçmen iradesine paralel olarak, optimal bir seviyede yansıtılabilmesi hedeflenmektedir. Sözü edilen sistemin özü, “reylerin kaybolmasının önlenmesi açısından fayda” prensibinin hayata geçirilmesi olarak ifade edilebilir (Armağan, 1979: 148). Nispi temsil uygulaması bu bağlamda seçime katılan partilere aldıkları oy nispetinde temsil edilebilme olanağı sunmaktadır.

Bu sistemde bahsi geçen artık oyların temsilciler itibariyle dağıtılması konusunda çok farklı yol ve yöntemler tatbik edilmektedir. “En fazla artık oy usulü”, “en yüksek ortalama usulü”, “en fazla oy usulü”, “milli bakiye usulü” ve “D’hondt usulü”nü bu çerçevede geliştirilen usul örnekleri olarak ifade etmek mümkündür ki (Derdiman, 2011: 164) bu yöntemler içerisinde, “seçim çevresinde oyların paylaşılması işleminde artık oy ve açık milletvekilliği bırakmayan ve seçim kotası getirmeyen bir usul” (Gözler, 2020: 215) olarak öne çıkan D’hondt yöntemi en yaygın olarak kullanılan usul olarak bilinmektedir. Bu sistemin uygulamasında seçim çevresi küçüldükçe adaletsizlik de o derece artar ve çoğunluk sistemi sonucuna yaklaşmış olur. Seçim çevresinin büyümesine paralel olarak ise, temsilde orantılılık düzeyinde de artış görülür. Şayet ülkenin tamamı tek bir seçim çevresi olarak belirlenirse, “tam nispi temsil”e ulaşılmış demektir. Farklı bir deyişle nispi maksimum dereceye erişmiş olur. Ancak bununla beraber, nispi temsil yöntemi genel uygulama çerçevesinde seçim çevresi düzeyinde tatbik edilirken seviyesinde istisnai bir uygulama olarak ülke genelinde uygulamaya konulur (Gözler, 2020: 210).

Diğer taraftan “çoğunluk sistemi” ve “nispi temsil sistemi” uygulaması çerçevesinde ortaya çıkan birtakım sakıncalar ve eksiklikler, farklı modellerin araştırılması yönünde bir sonuç doğurmuştur. Bu husustaki çalışmalar, genel yaklaşım çerçevesinde sözü edilen bu iki ana sistemin türlü şekillerde formüle edilen karma versiyonları şeklinde ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle, çoğunluk sistemi ya da nispi temsil modelinin ağırlıkta olduğu veya her iki uygulamanın eşit olarak yansıtıldığı modeller geliştirilmiştir.

HÜKÜMET SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

Demokratik rejimleri niteleyen temel parametreler bağlamında temsil ve katılım fikrini pratiğe geçirmenin bir aracı ve mekanizması olarak seçim olgusu, seçim sistemleri ile ete kemiğe bürünmektedir. Seçme ve oy verme hakkını realize eden seçme yöntemlerini kurumsallaştırarak demokrasiyi yaşanabilir ve sürdürülebilir kılmayı amaçlayan seçim sistemlerinin Türkiye özelinde dünden bugüne deneyimlenmesi bağlamında ortaya çıkan temel nitelikler, sorunlar ve çözüm arayışları çalışmanın bu kısmında ele alınacaktır. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne aktarılan siyasi- idari mirasın bir boyutu olarak seçim ve seçim sistemleri konusunun bu kapsamda, anayasa hukuku, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bağlamında bileşenleri bulunmaktadır. Bir temel hak ve özgürlük olarak seçme hakkının anayasal çerçevede nasıl sistemleştirileceği hususunun yanı sıra, demokrasi teorisi ve pratiği bağlamında seçme yöntemleri ve seçim sistemlerinin siyasal iktidarın kullanımı noktasında yönetim süreçlerine etkisi/katkısı ve nihayet devlet tüzel kişiliğinin temel organları olarak yasama, yürütme ve yargı erkleri ile kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel anlamdaki durumu ve işleyişi gibi konular bu bileşenler kapsamında değerlendirilebilir. Sözü edilen bu unsurlar bağlamındaki içerik kapsamında, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi ayrımını yapmak suretiyle yukarıda altı çizilen konular, 1876, 1921, 1924 ve 1961 anayasaları şeklindeki bir tasnif çerçevesinde bu bölümde incelenmektedir.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Siyasi- İdari Sistem, Seçim ve Seçim Sistemi

Merkezi iktidarın sınırlanması ve yönetimde reform çabaları kapsamında, Cumhuriyet öncesi dönemdeki atılan adımları ve yaşanan gelişmeleri, 1808 tarihli Sened-i İttifak’a kadar geriye götürmek mümkündür. Batı demokrasilerinin gelişim sürecinde yer alan 1215 tarihli Magna Carta’ya benzetilen Sened-i İttifak’ı, merkezi iktidarın gücünün çevre tarafından sınırlandırılması bağlamında, Osmanlı- Türk gelişmelerine giden bir adım olarak da değerlendirmek mümkündür. Sonrasında ortaya çıkan, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve 1856 tarihli Islahat Fermanlarının ilanı çerçevesindeki gelişmeler de bu yönde atılmış daha güçlü ve belirgin adımlar olarak ele alınabilir. Son tahlilde ilan edilen ve ilk Türk anayasası olma unvanını taşıyan 1876 tarihli Kanun-ı Esasi ise bu anlamda yani Osmanlı Türk anayasal gelişmeleri bağlamında atılan en somut ve önemli bir adım olarak görülmektedir.

Seçme yöntemleri ve seçim sistemlerinin ülkelerin anayasaları ve ilgili seçim kanunları çerçevesinde ortaya çıktığı hususunu hatırlayacak olursak, Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri çerçevesinde 1876 Kanun-ı Esasisinin bu konuda getirdiği düzenlemelere yani temel hak ve özgürlük olarak seçme hakkının kullanımına çerçeve oluşturan sistematığın nasıl ve hangi içerikte tesis edildiğine bakmak gerekmektedir. Seçim anlayışı ve seçim sistemleri ile ilgili gelişmeler gerçekte demokratik gelişmenin diğer bir boyutunu teşkil etmektedir. Bu sebeptendir ki Cumhuriyet öncesi dönemde seçim sistemleri konusunu irdelerken dönemin anayasal düzenlemeleri ve seçim kanunlarıyla tesis edilen işleyişin arka planında bulunan demokrasi bağlamındaki anlayış, yaklaşım ve uygulamaları da göz önünde tutmak gerekmektedir. Osmanlıdan Cumhuriyet'e tevatür eden siyasi-idari sistemin yanı sıra, kamu yönetiminin başlıca özellikleri ve belli başlı anayasal/hukuki gelişmeleri bu çerçevede bir bütün olarak ele almak, değerlendirmek gerekmektedir (Eryılmaz, 2020: 136). Bu çerçevede sözü edilen siyasi- idari sistemin bir boyutu olarak Türk kamu yönetiminin merkezîyetçi, hantal bir yapısal- işlevsel nitelik ve içerikle Tanzimat'tan Cumhuriyet'e miras olarak devredildiği gerçeğinin yanı sıra eksiklikleri, aksaklıkları ile birlikte belli bir seçim sisteminin içeren anayasal bir çerçevenin yeni Cumhuriyete aktarılmış olduğu gözlenmektedir (Ökmen, 2021: 224).

İlgili dönemde bu kapsamda atılan ilk önemli adım, 1876 Kanun-ı Esasisi ile ilk anayasal düzenlemenin ihdas edilmesi ve meşruti monarşi sistemine geçilmesidir. Seçimli monarşi olarak da isimlendirebileceğimiz söz konusu düzenlemeler bağlamında Tanzimat'la birlikte yapılan anayasal düzenleme çerçevesinde seçimler ve seçim sistemleri konusu da Türk hukuk sisteminin bir parçası haline gelmiştir. İki meclisli bir sistemi öngören 1876 Kanun-u Esasisi döneminde yasama organının teşkili için kullanılan seçim sistemi basit çoğunluk biçiminde tatbik edilmiştir (Gözler, 2020: 20). Sözü edilen dönemde gerçekleştirilen seçimlerin öne çıkan başlıca özelliği iki dereceli yani vasıtalı olarak yapılmasıdır. Serbest seçimler hususunda önemli bir nitelik olarak zikredilen tek dereceli yapıla hususu dikkate alındığında, dönemin uygulamalarında milli iradenin gerektiği gibi temsili konusunda bir eksiklik olduğu ifade edilebilir. Sözü edilen uygulama yani çift dereceli seçim pratiği Cumhuriyet dönemine geçişten sonra da çok partili siyasal hayata kadar sürmüştür. Öbür yandan, 1908, 1912 ve 1919 seçimleri dışındaki seçimlerde, seçimlerin serbestliği ilkesine aykırı bir biçimde çok partinin katılımı temin edilememiştir. Altı çizilen hususlar, çok partili siyasal hayata geçiş öncesi dönemde gerçekleştirilen seçimlerin tam manasıyla serbest ve demokratik nitelik taşıyan seçimler olarak ele alınamayacağını ortaya koymaktadır (Özgül, 2002: 91). Bir diğer deyişle Tanzimat'tan Cumhuriyet'e devredilen siyasi- idari mirasın seçimler hususundaki görünümüleri çok partili siyasal hayat dönemine gelinceye değin aynı kalmıştır.

Bu dönemde ilgili seçim kanunları ve 1876 Anayasası ile oluşturulan çerçevede uygulanan seçim sisteminin durumuna baktığımızda ilk dikkat çeken husus anayasa ile getirilen yasama organı düzenlemesidir. Buna göre, Meclis-i Umumi, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan olmak üzere iki parçalı bir meclis niteliğindedir (Gözler, 2020: 19). Meclis, Padişahın iradesi kapsamında Kasım- Mart ayları arasında açık bulunmaktadır. Kanun-ı Esasi ile ihdas edilen meşrutiyet idaresi bağlamında dönemin ilk seçimleri 1877'de gerçekleştirilmiştir. Sözü edilen seçim, bir seçim kanunu kapsamında değil, yedi maddeden oluşan Talimat-ı Muvakkate kapsamında yapılmıştır. Anayasadaki seçimler hususundaki düzenlemelerin genel olarak 65 ve 72. Maddeler arasında yer aldığı görülmektedir (Sezen, 1994: 218). Anayasanın 69. Maddesinde seçimlerin dört yılda bir yapılması konusunda hüküm getirilmekte ve yeniden seçilme hususuna izin verilmektedir. Ayrıca 72. madde kapsamında, seçmenlerin, seçecekleri milletvekillerini ilgili vilayet ahalisinden seçmeleri zorunluluğu getirilmektedir (Tanilli, 1980: 11). Bu düzenlemeler kapsamındaki bir seçim sistemi çerçevesinde teşekkül eden bu ilk Meclisin açılışına uzak bölgelerden seçilmiş bulunan üyelerin katılımı mümkün olmamış ve Meclis, yüz on yedi üyeyle toplanabilmiştir. İlk olarak bir seçim kanunu hazırlamayı öngören bu Meclis, açılışını takiben elli altı kez toplandıktan sonra, ilgili kanunu da yapamadan Osmanlı- Rus Harbi gerekçesiyle 28 Haziran 1877 tarihinde kapatılmıştır (Özgül, 2002: 94).

1876 Anayasası'nın yasama organı olarak getirdiği çift meclisli sistemi bir parlamenter sistem olarak ele almak doğru olmaz. Olağanüstü yetkilerle donatılmış ve hukuken denetlenemeyen bir padişahın yanı sıra, temel hak ve hürriyetler konusundaki teminatın yetersiz olması vb. sebepler nedeniyle bu anayasayı tam bir kuvvetler ayrılığı sistemi dahilinde ele almak yanlış olur. Örneğin, yasa teklifi işlevi milletvekillerinin temel görev ve yetkisi iken, bu bağlamdaki öneriyi padişahın iznine bağlayan Kanun-ı Esasi'nin gerçek anlamda bir kuvvetler ayrılığı noktasında ciddi eksiklikleri bulunduğunu söyleyebiliriz (Karataş, 2019: 34). Yine, Padişahın onay vermediği yasaların yürürlüğe girememesi ve meclisi feshetme yetkisiyle donatılmış olmasını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir (Bucaktepe, 2014: 47-48).

Diğer taraftan, hükümet sorumluluğunu Meclis ile değil de Padişahla ilişkilendiren 1876 Anayasası, hedef olarak Batı modelinde bir meşruti monarşi kurmayı belirlemiş olmasına rağmen, dönemin koşulları ve bu konudaki birikim eksikliği sebebiyle I. Meşrutiyet kapsamında bu hedefini tam olarak realize edememiştir (Demir & Karatepe, 1989: 136). Anayasa'nın tam anlamıyla meşruti monarşi sistemini kurabildiğini söylemek oldukça zordur. Gözler'e göre (Gözler, 2020: 22), parlamenter meşruti monarşi tam manasıyla tesis edilememiş bulunsa da artık mutlak monarşiden çıkıldığı kesin bir durumdur.

Bu anlamda gerçek bir parlamenter meşrutî idareye geçiş için 1909 anayasa değişikliklerini beklemek gerekecektir. Nitekim 1909'da yaşanan siyasal gelişmelerin neticesinde 1876 Anayasası köklü bir tadilata tabi tutulmuş ve bu kapsamda parlamenter hükümet sisteminin olmazsa olmaz temel noktalarının yeni haliyle anayasada yer alması temin edilmiştir. Bu kapsamda, 8 Ağustos 1909 tarihinde yapılan değişikliklerle 1876 Anayasası'nın 21 maddesi değiştirilmiş, bir maddesi kaldırılmış ve üç yeni madde eklenmek (Erdoğan, 2011: 147) suretiyle parlamenter hükümet sistemine geçiş yolunda önemli bir mesafe kat edilmiştir. Bu çerçevede yetkileri azaltılmak suretiyle Padişah mümkün olduğunca sembolik bir seviyeye indirgenmiş ve son tahlilde teknik ve hukuki anlamıyla mutlak monarşiden parlamenter hükümet sistemine geçilebilmiştir (Tanör, 2018: 114).

Yukarıda ele alınan usuller çerçevesinde, aynı yıl içinde ikinci meclis oluşturulmuş ve Türk seçim tarihinin ilk seçim kanununu yapmış olan bu ikinci Meclis-i Mebusan'ın tesis ettiği düzenleme 1908 tarihli seçimde de tatbik edilmiş uygulanmış ve bunun ötesinde bazı değişikliklerle beraber Cumhuriyet döneminde 1942 yılına dek bütün seçimlerde uygulanmıştır. İki dereceli bir seçim sistemi öngören mezkûr seçim kanunıyla İntihab-ı Mebusan Kanunu ile seçim sistemi ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Karamustafaoğlu, 1970: 106; Sezen, 1994: 225). Seçim zamanının belirlenmesi yetkisinin Padişah'a verildiği bu Kanun'u, anayasa yürürlükte olmasına rağmen mezkûr gerekçe kapsamında II. Abdulhamit tatbik etmemiş ve bu suretle 31 yıl boyunca seçim yapılmamıştır. Nihai olarak II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte seçim kanunu da uygulanarak, sancakları seçim çevresi kabul eden bir uygulama devreye sokulmuştur.

Bu çerçevede Türk siyasal hayatının ilk çok partili seçimi, sözü edilen 1908 seçimleridir (Güvenir, 1982: 231). İttihat ve Terakki Fırkası ile birlikte Prens Sabahattin Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikrini savunan Ahrar Fırkası'nın katıldığı söz konusu seçimlerde bir milletvekilliği hariç diğerlerini İttihat ve Terakki Fırkası almıştır. Bu seçimde Ahrar Fırkası'nın seçim yöntemine itirazları kabul edilmeyerek iki dereceli ve vergi koşulunu öngören bir seçim usulü tatbik edilmiştir (Akşin, 1980: 100). Önceki uygulamalar göz önüne alınacak olursa, 1908 seçimi nispeten demokratik usullere uygun ve özgür bir şekilde gerçekleştirilen ilk seçim şeklinde nitelendirilebilir. Fakat, siyasal haklar ve seçimler konusundaki II. Meşrutiyet'in bu özgürlüğü tutumu uzun sürmemiştir (Erdoğan, 1998: 801).

31 Mart Vakasını müteakiben V. Sultan Reşat tahta geçmiş ve 1912 Kasım ayı için planlanan seçimler İttihat ve Terakki Fırkası'nın baskısıyla erken seçim olarak yapılmış ve söz konusu 1912 seçimleri, İttihatçıların seçim özgürlüğü ve güvenliğine yönelik saldırıları bağlamında "sopalı seçimler" şeklinde tarihe geçmiştir (Karamustafaoğlu, 1970: 105). İntihab-ı Mebusan seçim kanunu çerçevesinde gerçekleştirilen bu seçime bütün baskılara rağmen Hürriyet ve İtilaf Partisi de katılarak meclise altı üye sokmayı başarmıştır. Bu şartlarda teşekkül eden dördüncü Meclis-i Mebusan İttihatçıların aşırı baskısı neticesinde üç ay sonra yani 5 Ağustos 1912 tarihinde dağıtılmıştır (Özgül, 2002: 98). Balkan savaşları sonucunda iktidardan uzaklaştırılan İttihat ve Terakki Fırkası, kısa süre sonra Bab-ı Ali baskını/darbesi ile tek egemen güç olmuş ve tek başına katıldığı 1914 seçimleri sonucunda beşinci Mebusan Meclisi bu şekilde oluşmuştur. Önceki seçimlerde olduğu üzere aynı seçim kanunu ve usulleri çerçevesinde gerçekleştirilen bu seçimlerle teşekkül olunan Meclis döneminde Birinci Dünya Savaşı'na girilmiş, mağlubiyet neticesinde Meclis Padişah'ça 21 Aralık 1918 tarihinde dağıtılarak İttihat ve Terakki Fırkası Türk siyasal hayatından çekilmek zorunda kalmıştır (Sezen, 1994: 228; Güvenir, 1982: 232). İşgaller ortamında oluşan yeni hükümetin talebi ile nispi temsil sistemi uygulanmak suretiyle ve aynı seçim kanunu çerçevesinde 1919 seçimleri yapılmış ve yeni meclis 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. İki ay gibi kısa bir süre çalıştıktan sonra, İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) ile birlikte dağıtılmıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan TBMM'nin çekirdeği mahiyetindeki bu Meclis'in en dikkat çeken misyonu ise, 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli kabul etmesidir (Akşin, 1976: 328; Tunaya, 2000: 254).

Türk siyasal hayatının, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e geçişine tekabül eden bu gelişmeler bağlamında gerçekleştirilen altı seçimde, şekilsel olarak tatbik edilen birtakım çok partili uygulamalara karşın, demokratik bir seçim tatbik edilememiştir. 1908 ve 1912 seçimleri hariç sözü edilen bu seçimlerin hepsinde seçmenler tek liste bağlamında tercihte bulunmuşlardır. Genellik, eşitlik, bireysellik, serbestlik, gizlilik gibi seçimlerin demokratik ilkelerine uyulmayan ve ayrıca sınırlı oy uygulamasına yer verilen bu dönemdeki seçimlerde, iki dereceli seçim uygulaması ve serbestlik ilkesine aykırılık teşkil eden bir atmosfer hâkim olmuştur. Basit çoğunluk uygulamasına yer verilen bu seçimlerdeki temel hukuki çerçeve, 1876 Anayasası'nın yanı sıra yukarıda atıfta bulunulan Talimat-ı Muvakkate ve müteakiben yürürlüğe girmiş olan İntihab-ı Mebusan Kanunu tarafından oluşturulmuştur (Özgül, 1982: 99). Sözü edilen hukuki çerçeve kapsamında gerçekleştirilen seçme usulleri ve seçim pratikleri genç Türkiye Cumhuriyeti'ne hemen hemen aynı içerikle aktarılmıştır.

1921 Anayasası Döneminde Seçim Uygulamaları ve Meclis Hükümeti Sistemi

Tanzimat'tan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen anayasal çerçevede yasama, yürütme yargı erklerinin rolleri ve işleyişinden, kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel durumuna ve demokrasî tecrübesine kadar geniş çerçevede bir siyasî, idarî ve hukukî birikimin özellikle seçme yöntemleri ve seçim sistemleri özelindeki

yanımlarını 1921 Anayasası dönemi perspektifinden ele almak, Cumhuriyet'e geçişle birlikte tek partili siyasal hayat döneminin sözü edilen konulardaki durumunu ve işleyişini anlamak bakımından yararlı olacaktır. Son derece zor ve özel koşullarda Milli Mücadele'yi tamamlayarak yeni devletin tesisi yönünde yapılan çalışmalar ortaya koyma gibi bir geçiş döneminin Anayasası olarak 1921 Anayasası, son derece kısa, öz ve mevcut şartlardaki öncelikli hususlara ağırlık veren düzenlemeleri içermekteydi. İki bölüm halinde, madde-i münferide ile birlikte 24 maddeden oluşan 1921 Anayasası, 1876 Anayasası'na ve dünyadaki anayasa uygulamalarına nazaran son derece kısadır ve anayasa yapım tekniği bağlamında bazı eleştirilere maruz kalmıştır (Sezen, 1994: 230). Fakat bunun yanında yalın, anlaşılır bir biçimde hazırlanmış bulunması ve yine dönemin koşulları bağlamındaki özgürlükçü ve demokratik niteliğiyle bu anayasa önem arz etmektedir. 1921 Anayasası'nda inceleme konumuz olan seçim ve seçim sistemleri hususunda öngörülen hükümlere baktığımızda, dördüncü, beşinci ve altıncı maddeler kapsamında üç düzenlemenin yer aldığı görülmektedir. Buna göre, "TBMM, il halkınca seçilen üyelerden oluşmaktadır". Ve yine "seçimler iki yılda bir kez gerçekleştirilecektir ve tekrar seçilme imkânı mevcuttur. Yeni seçime imkân olmadığı hallerde, toplantı süresi bir yıl uzayabilir (Güvenir, 1982: 243; Gözübüyük, 1993: 44).

Çok partili siyasal hayata geçiş öncesinde gerçekleştirilen ilk seçim olma özelliğini taşıyan 1920 seçimleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalini müteakip, Mustafa Kemal önderliğinde bir tamim hazırlanmak suretiyle yukarıda bahsettiğimiz İntihab-ı Mebusan Kanunu kapsamında bir seçim gerçekleştirilip, yeni bir meclisin teşkil edilerek en kısa zamanda Ankara'da toplanması bilgisi bütün illere bildirilmiştir. Gizli oy ve mutlak çoğunluk yöntemi çerçevesinde seçimlerin her livadan beş üye seçilecek biçimde aynı gün içerisinde gerçekleştirilmesi ve bu meyanda çeşitli fırka, zümre vb. cemiyetlerden aday gösterilebilmenin mümkün olduğu hususuna da sözü edilen tamimde yer verilmiştir. Bu metinde dikkatleri çeken konu evvelki uygulamalardan farklı biçimde çoğunluk yönteminden mutlak çoğunluk yöntemine geçilmesidir. Anadolu'da yürüyüşe koyulan yeni hareketi fiili olmaktan kurtarıp, hukuki bir organa sahip hale getiren bu gelişme bağlamında TBMM oluşturularak bir Meclis Hükümeti sistemi ihdas edilmiştir (Tunaya, 2000: 263). 23 Nisan 1920 tarihi itibarıyla Ankara'da toplanmış olan bu yeni mecliste, kapatılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyesi kişiler (92 kişi) ile sözü edilen tebliğ ve seçim kanunu çerçevesinde livalardan seçilerek gelen kişiler (394) olmak üzere iki ayrı statüde milletvekilleri yer almaktaydı. 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu diğer bir ifadeyle yeni anayasayı kabul eden bu meclis çok önemli bir misyonu eda etmiştir.

Sürmekte olan Milli Mücadele'nin galibiyetle neticelenmesi ve sonrasında Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından demokratik bir devletin inşası kapsamında çabalar yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda öncelikle saltanat ilga edilmek suretiyle, "Meclisin hedefine vasil oluncaya kadar açık olacağı ve çoğunluk kararıyla seçim yapılacağı" içeriğini taşıyan "madde-i münferide" 1 Nisan 1923 tarihi itibarıyla kaldırılarak, seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır (Gözübüyük, 1993: 46). Bu şekilde Birinci Türkiye Büyük Millet Meclis'i misyonunu tamamlamış ve ikinci meclisi tesis edecek çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda 1923'de gerçekleştirilen seçimlerde cüz'i değişikliklerle birlikte 1877 tarihli seçim kanununun tatbiki devam etmiştir. Bu değişiklikler bağlamında on sekiz yaşını dolduran erkeklerin oy kullanması ve yirmi bin nüfus için bir milletvekili çıkarılması hususları hüküm altına alınmıştır. Yanı sıra seçmenlik koşulu olarak belirlenmiş bulunan vergi verme zorunluluğuna son verilmiştir. Oy hakkının genişletilmesi bağlamındaki önemli adımlar şeklinde görülebilecek bu değişiklikler çerçevesinde icra edilen 1923 seçimlerinde Halk Fırkası adını alan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti siyasi olarak öne çıkmıştır. İki dereceli mutlak çoğunluk yöntemi ile gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda İkinci Meclis oluşturulmuş, müteakiben ise Halk Fırkasının adı Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmiştir. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilanını gerçekleştiren İkinci Meclis, hemen 1924 Anayasası'nın hazırlaması çalışmalarına başlamıştır (Özgül, 2002: 102). Bu şekilde 1921 Anayasası misyonunu tamamlayarak, yerini 1924 Teşkilat-ı Esasiyesi'ne bırakmıştır.

1924 Anayasası ve Tek Parti Döneminde Seçim Sistemi Uygulamaları: Meclis Hükümeti Sisteminden Parlamenter Sisteme Doğru

Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte 1921 Anayasasını takiben 1924 Anayasası, tek partili siyasal hayat döneminin ikinci anayasası olmuştur. Bu bağlamda, 1960 askeri müdahalesi sonrasında ilga edilinceye kadar yürürlükte kalan 1924 Anayasası'nın en önemli özelliklerinden birisini de hem tek parti döneminde ve hem de çok partili siyasal hayat döneminde uygulanması hususu oluşturmaktadır. Özel nitelikli bir komisyon marifetiyle hazırlanmakta ziyade, doğrudan doğruya İkinci TBMM tarafından hazırlanarak kabul edilmiş bir yasa niteliğini taşımaktadır (Soysal, 1986: 127). Anayasa'da seçimlerle ilgili olarak önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre:

- Meclis, milletin seçtiği milletvekillerinden oluşur. (9. Madde)
- 18 yaşını dolduran erkek Türk vatandaşlarının seçme hakkı mevcuttur (10. Madde)
- 30 yaşını dolduran erkek her Türk vatandaş milletvekili olabilir (11. Madde)

- Milletvekili seçilebilmek için: Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak, sahtekarlık, dolandırıcılık, emniyeti kötüye kullanma vb. suçlardan mahkûm olmamak, kısıtlı bulunmamak, medeni haklardan mahrum bulunmamak, Türkçe okuyup yazmayı bilmek. (12. Madde)
- Meclis seçimleri dört yılda bir kez gerçekleştirilir, tekrar seçilmek mümkündür (13. Madde) (Gözübüyük, 1994: 58)

Seçme hakkıyla ilgili olarak vergi ve emlak sahibi olma gibi kısıtlayıcı durumlara bu anayasada ter verilmemiştir. 1924 Anayasası'nın erkek Türk vatandaşları düzenlemesi ile cinsiyet bağlamında genel oy ilkesiyle uyumadığı görülmektedir. Parlamenter bir sistem tesis etmeyi hedefliyor gibi görünmekle birlikte, 1924 anayasası kendinden önceki geleneği sürdürmek suretiyle, meclis üstünlüğü fikrini üstü kapalı da olsa devam ettirmeyi tercih etmiştir (Kabacalı, 1994: 26). Halk Fırkasının Mustafa Kemal tarafından kurulmasını takiben 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, ancak bu parti uzun ömürlü olamamış, ayrılıkçı hareketlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (Sitembölükbaşı, 2001: 60; Timur, 1994: 69). Böyle bir siyasi ortam içerisinde 1927 seçimleri gerçekleştirilmiş tek parti sıfatıyla seçime giren Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ülke genelinde seçimleri galip olarak tamamlamıştır. Böylece, CHF milletvekillerinin oluşturduğu tek listeden müteşekkil demokratik olmayan bir yöntemle Üçüncü Meclis kurulmuştur. Normal dört yıl olarak öngörülen süresini dolduran bu Üçüncü Meclis, 1931 yılı itibarıyla yeniden bir genel seçim sürecini başlatmıştır.

Diğer taraftan tek parti idaresinin pratikte ortaya çıkardığı olumsuzlukları ve bu bağlamda gelen eleştirilerin önünü almak üzere, Mustafa Kemal'in isteği üzerine 8 Ağustos 1930'da Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) faaliyetlerine rejim karşıtlarınca bir odak haline dönüştürüldüğü gerekçe gösterilmek suretiyle 7 Kasım 1930'de son verilmiştir (Kabacalı, 1994: 142; Timur, 1994: 162). Yine bu seçimler de yani 1931 seçimleri, önceki seçimde tatbik edilen mevzuat kapsamında icra edilmiş, dönemsel olarak seçim sistemiyle ilgili herhangi bir yenilik uygulanmamıştır. CHF'nin yine tek parti sıfatıyla katıldığı söz konusu seçimlerde çoğunluğun bu partice sağlanması suretiyle Dördüncü Millet Meclisi teşkil olunmuştur. Adı geçen meclis döneminde seçme hakkının tevsi bağlamında çok önemli bir adım atılmış ve ilgili seçim kanunu değiştirilerek kadınlarda da seçme hakkı çerçevesinde oy kullanmaları temin edilmiştir. Yine aynı bağlamda on sekiz olarak uygulanan seçme yaşı da yirmi iki şeklinde değiştirilmiştir.

1935 seçimlerinde kadınlar ilk kez oy kullanmış ve bu seçimlerde sekiz kadın üye TBMM'ne girmeye hak kazanmıştır (Güvenir, 1982: 235). Sözü edilen bu Meclis'in oluşturulduğu 1935 seçimlerinden hemen önce gerçekleştirilen büyük kurultayda isim değişikliği yapılmak suretiyle Cumhuriyet Halk Fırkasının ismi Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Bu Meclis'in de normal süresini doldurmasını takiben gerçekleştirilen 1939 seçimlerinde usulen de olsa bağımsız adayların seçime katılmasına izin verilmiştir. Yine evvelki uygulamalar kapsamında yapılan bu 26 Mart 1939 tarihli seçimde CHP daha öncekilerde olduğu üzere tek parti olarak yer almıştır. 1939 seçimiyle teşkil edilen Altıncı Mecliste yer alan 423 milletvekilinden 13'ü kadınlardan oluşmaktadır (Sezen, 1994: 236) Adı geçen Meclis'in yaptığı dikkat çeken bir çalışma, Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanunu olma özelliğini haiz bulunan 4320 sayılı seçim kanununu çıkarması olmuştur denilebilir. Evvelki seçim kanunu yani İntihab-ı Mebusan Kanunundan çok fazla farklılık taşımaya da Cumhuriyet tarihinin ilk Seçim Kanunu sıfatıyla önemli olan 14 Aralık 1942 tarihli bu Seçim Kanunuyla ihdas edilen belli başlı düzenlemeler şu şekilde ele alınabilir:

- Seçimler iller temel alınmak suretiyle icra edilecek ve her il bir seçim bölgesi olarak belirlenecektir. (1. Madde)
- 40 bin nüfus başına 1 milletvekili belirlenecektir. (2. Madde)
- Seçmen sıfatını haiz olmanın koşulları Kanunun 7. Maddesinde, Türk olmak, yirmi iki yaşını tamamlamış bulunmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, kısıtlı bulunmamak, yabancı devlet vatandaşı olmamak, bir yabancı devlet hizmetinde bulunmamak şeklinde tespit edilmiştir.
- Kanunun 10. Maddesinde hüküm altına alınan milletvekili olabilme koşullarıysa, yabancı bir devleti resmi hizmetinde olmamak ve ağır hapis ya da hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti kötüye kullanma ve hileli iflas suçları nedeniyle mahkûm olmamak, kısıtlı bulunmamak, kamu hizmetlerinden yasaklı bulunmamak, Türkçe okuma yazmayı bilmek ve otuz yaşını tamamlamak, olarak düzenleme altına alınmıştır.
- Seçimler iki dereceli usul çerçevesinde icra edilecektir (18. Madde)

İkinci derece seçmenlerden en çok oyu alanlar vekil seçilecektir. (39. Madde) (Güvenir, 1982: 235)

Belli başlı nitelikleri temel başlıklar halinde ele alınan 1942 tarihli Seçim Kanunu'nun seçim sistemi bağlamında kayda değer değişikliklere yol açtığını söylemek zordur. Ancak, evvelki değişikliklerin sistematik bir biçimde bir araya getirilerek düzenlendiği söylenebilir. Diğer taraftan 1939 seçimlerini takiben CHP Beşinci Kurultayı'nda alınan karar gereği, bağımsız milletvekilleri ile ilgili uygulama kapsamında bir değişikliğe gidilerek Büyük Kurultay'ın partili vekiller arasından seçtiği milletvekilleri CHP grubu dışarısında müstakil grup biçiminde faaliyetler yapabilecektir (Öz, 1992: 175). CHP'nin yine tek başına katılım sağladığı ve tek partili

siyasal hayat döneminin son seçimleri olma özelliğini haiz 1943 seçimlerinin de yukarıda ayrıntılandırılan seçim mevzuatı kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Demokratik katılım ve seçimler bağlamında Cumhuriyet döneminin ilk kısmını teşkil eden tek partili siyasal hayat döneminde icra edilen seçimlerin tümü göz önünde bulundurularak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür.

Öncelikle bu dönemde yani tek partili siyasal hayat döneminde icra edilen yedi seçimde de CHP'nin tek başına girdiği seçimler bağlamında bu partinin tek listesi seçmenin önüne konulmuş, alternatif özelliği taşıyabilecek herhangi bir seçim listesi öngörülmemiş ve seçmene bir çeşit onay görevi yüklenmiştir. Demokratik seçimin ilkeleri olarak bilinen genellik, eşitlik, serbestlik, gizlilik vb. hukukun evrensel prensip ve ilkelerinin göz ardı edildiği söz konusu dönemde, aşama aşama da olsa sınırlı oy uygulamasından genel oy sistemine geçiş için çaba gösterildiği ifade edilebilir. Vergi ve emlak sahipliği kriteri üzerinden oy hakkı yaklaşımı bu çerçevede terk edilmiş ve önemli bir adım olarak kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Olumlu olarak değerlendirilmesi gereken bu gelişmelerin ötesinde, sözü edilen dönemin seçimle ilgili pratikleri, iki dereceli seçim yan sıra demokratik olmayan atmosfer sebebiyle seçimim demokratik ilkeleriyle uyumlu olmayan uygulamalar kapsamında eleştirilmektedir. Başlangıç aşamasında çoğunluk ve müteakiben de mutlak çoğunluk yönteminin uygulamaya konulduğu 1946 senesine kadar süregelen tek parti idaresi döneminde tatbik edilen iki dereceli seçim yöntemi bağlamında halkın iradesi sadece dolaylı bir biçimde ifade edilebilmiştir (Özgül, 2002: 107). Tam da bu noktada mevzu bahis problemler durumların çözümü bağlamındaki gelişmeler için 1950'li yılları yani çok partili siyasal hayata geçiş aşamasının beklenmesi gerekecektir.

Konuya, anayasanın öngördüğü hükümet sistemi açısından bakıldığında ise şöyle bir durum görülmektedir. İkinci Meclis ile birlikte yeni bir rejime geçişi hedefleyen genç Türkiye Cumhuriyeti devleti, hükümet sistemi olarak meclis hükümetinin yerine parlamenter sistemi ikamet etmeyi istemiş, ancak dönemin koşulları bağlamında 1921 Anayasası tarafından öngörülen meclis hükümeti sistemi tam anlamıyla terkedilememiş, bunun devamında 1924 Anayasası ile tam manasıyla bir parlamenter sistem realize edilememiştir. Bu sebepten dolayıdır ki 1924 Anayasası ile tesis edilen sistem literatürde yer yer bu iki sistemin bir karması olarak nitelendirilmektedir (Küçük, 2012: 61).

Hatta akademik çevrelerdeki bir kısım yazarlarca adı geçen Anayasa ile getirilen modelin meclis hükümetine daha yakın bulunduğu dile getirilmektedir. "Anayasayı hazırlayan komisyonun inkılâbın ruhu konumundaki meclis hükümeti modelini muhafaza etmekle beraber adeta meclis hükümeti sistemi diye bir modelin mevcudiyetinden, kendisine has mantık ve prensiplerden haberdar değilmiş gibi farklı sistemleri uygulayan ülkelerin anayasalarından yararlanması" biçiminde izah edilen bu durumu doğuran 1924 Anayasası tam anlamıyla kuvvetler birliğini içermediği gibi, kuvvetler ayrılığını da getirmemektedir (Başgil, 1960: 444).

Birbiri ile tamamen zıt olan bu iki modelin harmanlanmaya çalışılması ve yabancı literatürün tam anlamıyla incelenmemesi neticesinde ortaya çıkan bu durumun ötesinde 1924 Anayasası, hazırlanma yöntemi bakımından demokratik ölçütlere son derece muvafık bir niteliği haizdir (Aldıkaçtı, 1960: 87). Bu anlamda, modern anayasalarda bulunması gereken bütün özelliklere sahip bulunan Anayasa, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki rol ve ilişkinin yanı sıra temel hak ve özgürlükler konusunda da önemli içeriklere sahiptir. Bu özelliği nedeniyle ki hekim tek parti döneminde ve hem de çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında uygulanabilmiştir.

Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Çoğunluk Sistemi Dönemi: 1946- 1960

Yukarıda altı çizildiği gibi, 1924 Anayasası'nın en önemli özelliklerinden birisini de hem tek parti döneminde ve hem de çok partili siyasal hayat döneminde uygulanması hususu oluşturmaktadır. Anayasanın çok partili siyasal hayat döneminde uygulanması bağlamındaki hukuki çerçeveye ve bunun seçimler ve hükümet sistemleri bağlamındaki yansımalarına geçmeden önce, sözü edilen dönemin yani çok partili siyasal hayata geçiş döneminin siyasi- idari şartlarına ve dönemi niteleyen temel özelliklere ve önemli gelişmelere değinmekte yarar vardır.

1876'dan itibaren çok partili siyasal hayat dönemine geçişi işaretleyen 1946 tarihine değin icra edilen seçimlerin hiçbirisinin modern anlamı ve içeriğiyle demokratik bir niteliğe sahip bulunmadığı yaklaşımından (Unat, 1966: 71) öte, çok partili siyasal hayat aşamasına geçmekle beraber bu kapsamda kayda değer gelişmeler yaşandığını söylemek mümkündür. Bu önemli adımları etkileyen, yönlendiren ve çerçeve oluşturan gelişmelerin, Türkiye özelinde 1946 yılı itibarıyla başlayan çok partili siyasal hayata geçiş süreci bağlamında, dönemin uluslararası koşulları ve konjonktürel gelişmelerle yakın bir ilişki içinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile, dönemsel olarak ortaya çıkan ve iç ve dış dinamiklerin etkileşim sarmalında tezahür eden sosyal, ekonomik ve siyasi-idari gelişmelerin bir sonucu olarak, hukuk devleti, demokrasi, katılım gibi olguların yanı sıra yasama, yürütme ve yargı erklerinin rolü ve işleyişleri kapsamında devletin ve kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel durumuna ilişkin parametrelerin aynı bağlamdaki sonuçları bu dönemin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Demokratik rejimlere sahip Batılı ülkelerin İkinci Dünya Savaşı'nda galip gelmeleri ve bu çerçevede ırkçı savaş risklerinin bertaraf edilmesini müteakip dünya genelinde demokratikleşme rüzgarları esmeye başlamış ve bu bağlamda Batılı devletlerin teşviki/baskısı neticesinde Türkiye'de de tek partili pratiklere son verilmesi ve aynı bağlamda çok partili siyasal hayata geçiş sağlanması yönündeki eğilimler belirginleşmiş, bu yöndeki irade ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de tek parti döneminden çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde yoğunlaşan ve genel olarak yüz elli yıllık hikâyeyi ifade eden demokratik pekiştirme sürecine katkı sağlayan birçok aktörün bulunduğu (Çepel, 2017: 60) söylenebilir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devam eden demokratikleşme süreci bağlamında halen yaşamakta olduğumuz demokrasimiz üzerindeki bu dış dinamiklerin etkisi, yeni bir durum olarak görülmemelidir. Tanzimat'tan bugüne süregelen zaman diliminde, demokrasi pratiğine ilişkin önemli gelişmelerin ekseriyeti bağlamında, sözünü ettiğimiz dış dinamiklerin oldukça etkin bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz (Türköne, 2011: 189). Tanzimat Fermanı'ndan 1876 Anayasası'na, çok partili siyasal hayat geçiş sürecinden Avrupa Birliği maceramıza kadar geniş bir yelpazede tezahür eden gelişmeler bağlamında bu dış dinamikler etkisinin, Türkiye'de demokrasi anlayışı ve pratiğinin şekillenmesinde ve seçme hakkına ilişkin evrensel hukuk standartlarını da kapsar bir biçimde temel hakların halihazırdaki niteliklerini kazanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, 1945'de hazırlıklarına başlanılan ve 1946'da çok partili siyasal hayata geçiş şeklinde ortaya çıkan gelişmeleri de bu çerçevede bahsi geçen dış dinamiklerle ilişkilendirmek mümkündür. Döneme damgasını vuran tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) ayrılan bir grubun kurmuş olduğu Demokrat Parti'yle (DP) çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin dış dinamikleri arasındaki illiyet bağı son derece açık ve net bir nitelik taşımaktadır. Büyük kayıpların yaşandığı dünya ölçeğindeki acı bir savaşla sonuçlanan otoriter ve totaliter rejimlerin ortaya koyduğu tehditlerin batının demokratik rejime sahip ülkelerince bertaraf edilmesini müteakip tesis edilen yeni dünya sisteminin oluşturduğu demokratikleşme rüzgarları, son tahlilde, tek partili siyasal hayat dönemini yaşayan Türkiye'de de büyük yansımaları beraberinde getirmiş, daha savaş bitme aşmasında iken bizzat dönemin muktedir tek partisi olarak CHP tarafından dikkat çekici adımlar atılmıştır. Burada atıfta bulunulan dönemsel nitelikler ve koşullar bağlamında öne çıkan adımlardan birincisi CHP'den ayrılmış olan küçük bir grubun Türkiye Kalkınma Partisi'ni kurmasıdır. Bunun ardından 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuş ve bu şekilde Türk siyasal hayatı üçüncü kere çok partili siyasal hayatı tecrübe aşamasına geçmiştir. CHP'den ayrılarak ortaya çıkmış olan bu yeni partilerin gerçek anlamda demokratik gelişmelerin, iklimin bir ürünü olmadığı ve iktidarı elinde bulunduran tek partinin kontrollü bir şekilde değişimi yönetme yaklaşımından kaynaklandığı ifade edilebilir (Karaincioğlu, 2000: 210).

Sözü edilen yeni kurulmuş partilerden birisi olan DP'nin, tek dereceli ve nispi temsile dayanan ve yine yargı denetim ve gözetiminde bir seçim sistemi yönündeki talepleri bağlamında mevcut seçim kanunu kaldırılarak 5 Haziran 1945 tarihinde 4918 sayılı Seçim Kanunu çıkarılmıştır. Demokratik bir seçim noktasındaki temel niteliklere nispeten yaklaşmış olan 4918 sayılı bu seçim kanunu ile getirilen temel hükümler olarak, "iki dereceli seçim sistemi terkedilmesi, parti listeleri dışından da aday olunabilmesi ve seçim sistemi olarak çoğunluk sistemi uygulanması" öngörülmüştür. Burada altı çizilen başlıca hükümler dışında sabık seçim kanunuyla büyük oranda benzeren 4918 sayılı seçim kanunu ilk defa tek dereceli seçim uygulamasını getirmiş olmakla birlikte genel içerik anlamında özgür bir seçim iklimi oluşturulamamıştır (Timur, 1991: 54). Bunun yanı sıra sözü edilen seçim kanunu, seçimin gizliliği hususunu hayata geçirememesi, yargı denetiminde olmaktan ziyade yürütmenin kontrolünde bir seçim uygulamaları gibi olumsuzluklar bağlamında eleştirilmiştir.

Altı çizilen olumsuzluklar çerçevesindeki bir iklimde ve bir yıl öne alınarak 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilen 1946 seçimleri, büyük oranda teşkilatlanmayan yeni partilerin de katılımıyla yapılmıştır. Türk siyasal hayatının bu ilk çok partili seçimleri, demokratik seçim ilkeleriyle uyum olmayan bir şekilde kullanılan "açık oy, gizli sayım ve döküm" yöntemi dolayısıyla şaibeli görülmüştür. DP'nin etkin itirazlarına rağmen netice olarak CHP 397, DP 61 ve bağımsızlar 7 milletvekilliği kazanmıştır. DP bu seçimlerde parlayan ve dikkatleri üzerine çeken bir parti olmuştur. Birçok açıdan Türk siyasal hayatının olumsuz örneklerine sahne olan 1946 seçimlerini müteakip bu başarının mimarı olan DP'ye yönelik baskılar ve bölme çabaları ivme kazanmış ve bu bağlamda Millet Partisi kurdurularak bölünme temin edilmiştir (Eroğul, 1987: 116; Timur, 1991: 54).

Seçim sisteminden daha çok, seçimin güvenliği hususuna ilişkin tartışmaların ön plana çıktığı 1946-1950 döneminde, yoğunlaşan tepkiler çerçevesinde çıkarılan 16 Şubat 1950 tarihli 5545 sayılı yeni Seçim Kanunu'na göre, milletvekilliği seçimleri tek dereceli şekilde gerçekleştirilecek ve genel, serbest, eşit, gizli oy ve açık sayım döküm esasları bağlamında çoğunluk yöntemine icra edilecektir. Daha da önemlisi ise, seçimlere ilişkin yargı denetim ve gözetimi hükmünün öngörülmesi ve düzenleme altına alınmasıdır. Bu önemli hükümlere rağmen muhalefet tarafından ısrarla dile getirilen nispi temsil uygulaması bu kanunla hayat geçirilememiştir. Bu kadarlık bir düzenlemeyle bile söz konusu değişiklik bağlamında 1950 seçimiyle birlikte köklü bir iktidar değişikliği meydana gelmiştir. Yirmi yedi yıllık CHP iktidarı bu şekilde son bulmuş, %89,8'lük bir katılım oranı bağlamında gerçekleştirilen seçimler neticesinde DP 420, CHP 63, Millet Partisi (MP) 1 ve Bağımsızlar 3 milletvekilliği elde etmiştir.

Parti yönetiminin giderek halktan uzaklaşmış olması ve ekonomik şartların son derece kötüleşmesi gibi durumlar, CHP'nin söz konusu ağır mağlubiyetinin temel sebepleri olarak ifade edilebilir (Güvenir, 1982: 235; Türk ve Tuncer, 1995: 62). Tek parti formatında devam eden yirmi yedi yıllık bu iktidara karşı yükselen kümülatif nitelikli tepki ve itirazlar, 1950'de icra edilen ilk serbest genel seçimlerde, bu köklü iktidar değişikliğini beraberinde getirmiştir. Bu noktada ilginç olan bir husus ise, bu seçimler sonucundaki iktidar değişikliği sonrasında, iki partinin iktidar ve muhalefet olarak yer değiştirmenin ötesinde, çoğunluk ve nispi temsil usulüyle ilgili zıt yönde görüşleri savunmaya başlamış olmalarıdır. Bu seçimlerin ardından ortaya çıkan Kore Savaşı'nın yanı sıra, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ile ilişkilerin gelişim keyfiyeti, ekonomide görülen nispi de olsa iyileşme emareleri ile iklimdeki özgürleşme eğilimi bu partiye yani DP'ye sunulan desteğin artmasına sebep olmuştur (Tokgöz, 1995: 79). Bu sebeplerdir ki DP, bir sonraki seçim olan 1954 seçimlerinde hatırı sayılır bir çoğunlukla iktidarını pekiştirmiştir. Liste yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilen ve katılım oranının %88.6 olduğu bu seçimlerin nihayetinde DP 505, CHP 31, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 5 ve Bağımsızlar 1 milletvekilliği elde etmiştir. Nüfus artışı bağlamında toplam milletvekilliği sayısının 542'yi bulduğu ve elde edilen oylarla kazanılan milletvekillikleri arasındaki orantısızlığın iyice belirginleştiği 1954 seçimlerinin sonuçları, (Türk ve Tuncer, 1995: 62; Güvenir, 1982: 239) bağlamında seçim sistemiyle ilgili tartışmalar iyiden iyiye artmıştır.

1954 yılında yapılan seçimlerin neticeleri bağlamında DP içerisindeki muhalefet güçlenmiş ve ayrılan grubun kurduğu Hürriyetçi Parti'yle muhalefetteki partilerden CHP ve CMP 1957 seçimlerinin hemen önünde ortaklaşa bir cephe oluşturmuşlar ve seçimler hususunda iş birliği kararına varmışlardır. Bu çerçevedeki gelişmelerin tetiklemesiyle Demokrat Parti siyaseten daha da hırslanmış, hırçınlaşmış ve anti demokratik yol ve yöntemlere başvurma yoluna gitmiştir. Askeri bir müdahale için adeta şartları olgunlaştıran bütün bu gelişmeler ortamında Demokrat Parti daha fazla oy kaybetmemek amacıyla seçim tarihini bir yıl öne çekmiş, seçimler böylesi gergin bir iklimde gerçekleştirilmiştir. Oylarındaki düşmeye rağmen iktidar partisi sonuç olarak seçimi kazanmış fakat Cumhuriyet Halk Partisi'nin oylarında artış gözlenmiştir. Liste yöntemi basit çoğunluk sistemi kullanılmak suretiyle gerçekleştirilen seçime katılma oranında düşme yaşanmış (%76,6) ve seçimler sonucunda DP 424, CHP 178, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 4 ve HP 4 milletvekilliği kazanmıştır (Türk ve Tuncer, 1995: 63).

Muhalefet partilerinin daha da güçlendiği ve iktidardaki DP'nin de demokrasiden giderek uzaklaştığı bu seçimlerin ertesinde, ekonomideki bozulma iyiden iyiye belirginleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan, bu dönemin özellikle sonuna doğru anti-demokratik uygulamalar artmış, muhalefeti sindirme ve basına, bürokrasiye yapılan baskı yöntemleri tek parti dönemi ile kıyaslanır hale gelmiştir. Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne götüren süreçte, seçim sisteminin DP'ye sunduğu neredeyse tek parti diktatörlüğünün önemli bir etkisi olduğu açıktır (Özgül, 2002: 114). Dönemsel bir süreç olarak yaşanan bu kötüye gidiş ve otoriterleşme eğilimlerinin bir sonucu olarak, son tahlilde 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askeri müdahale yaşanmıştır. Gerçekleştirilen seçimler bağlamında ele aldığımız çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde tatbik edilmeye başlanan çoğunluk sistemi uygulaması, 1946-1960 dönemine damgasını vurmuştur. Bu dönem, temel nitelikler itibarıyla, demokratikleşme sancılarının hissedildiği bir Türkiye'ye tekabül etmektedir. Demokrasiyi kesintiye uğratan bedeli ağır bir yol kazasıyla neticelenen bu dönemde iki tane seçim kanunu yürürlüğe konmuş ve bunlardan ilki olan 1945 tarihli 4918 Sayılı Kanun çerçevesinde seçimler tek dereceli şekilde dönüştürülmüş ve en önemlisi de çok partili siyasal hayata geçilebilmiştir. Sözü edilen diğer kanun yani 1950 tarihli 5545 Sayılı Kanun'la da bir derece daha ileri gidilerek, seçimlerin gözetim ve denetimi hususunda yargı inisiyatifi getirilmiş, genel, eşit ve serbest oy sistemi realize edilmiş ve oylama yöntemi köklü bir şekilde değiştirilerek gizli oy, açık sayım ve döküm uygulamasına geçilmiştir. Liste usulü basit çoğunluk sistemini, sözü edilen dönemi niteleyen temel bir özellik olarak zikretmek mümkündür.

1961 ANAYASASI DÖNEMİNDE SEÇİM SİSTEMİ UYGULAMALARI VE HÜKÜMET SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ

Çok partili siyasal hayata geçişin temel parametreleri çerçevesinde, dönemin başlıca siyasi- idari gelişmelerinin seçim sistemleri ve siyasal iktidarın yapısal- işlevsel durumu kapsamında değerlendirilmesinin ardından, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile oluşan yeni siyasi-idari çerçevenin farklı bağlamlarda ortaya koyduğu etkiler ve sonuçların bu bölümde ele alınması gerekmektedir. Siyasal iktidarın kullanımı noktasında devlet tüzel kişiliğinin temel fonksiyonlarını meydana getiren organlar olarak yasama, yürütme ve yargı erklerinin rolü ve işlevleri yani hükümet sistemlerinin yapısal ve işlevsel görünümünün somutlaşmasında seçim sistemlerinin etkisi yadsınmaz. Askeri bir müdahalenin hemen ertesinde hazırlanarak yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın gerek seçim sistemleri bağlamında nispi temsil sisteminde yana bir tercihte bulunması ve gerekse parlamenter hükümet sistemi yönünde önceki dönemlere nazaran ciddi düzenlemeler getirmesi bağlamında ortaya çıkan manzaranın ayrıntıları, dönemin siyasi- idari gelişmeleri ve yapılan seçimler üzerinden burada irdelenecektir. Bu ayrıntılara

geçmeden önce ise, sözü edilen dönemseller içerikli siyasi- idari gelişmelerle, anayasa ve seçim kanunlarında ortaya konan seçim sistemiyle ilgili hukuki çerçeveye kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Dönemin Siyasi- İdari Gelişmeleri ve Seçim Sisteminin Hukuki Çerçevesi

Türk demokrasisini kesintiye uğratan anti demokratik bir müdahale olarak 27 Mayıs 1960 Darbesi ile neticelenen gelişmeler itibarıyla bir dönem nihayete ermiş ve 1961 Anayasası ile çerçevesi tesis edilen, nispi temsil sisteminin seçim sistemi olarak kabul edildiği yeni bir dönem başlamıştır. Askeri müdahaleyi müteakiben Milli Birlik Komitesi (MBK) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin işlevlerini geçici bir süreliğine de olsa kendi uhdesine almıştır. Bu önemli gelişmeyi takiben 13 Aralık 1960 tarihinde 158 sayılı kanunla Kurucu Meclis ihdas edilmiş, sonrasında seçim kanunu ve anayasaya ilişkin çalışmalar, faaliyetler yapmak üzere birtakım komisyonlar teşkil edilmiştir. Yasama erki bağlamında iki meclisli bir yapı getiren ve özellikle seçimler hususuna özel bir önem atfeden Anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoylaması yapılmak suretiyle kabul edilmiştir. Peş peşe gerçekleştirilen son üç seçim çerçevesindeki sıkıntılı durumlar, çalışmalarını sürdüren Anayasa Komisyonunu seçim sistemi bağlamında daha titiz bir çalışma yapma konusunda motive etmiş ve özellikle “adalet ve hakkaniyete uygun, seçmenin oyuna değer veren ve bütün fikirlerin parlamentoda temsiline imkân sağlayan ve yürütmenin yasama tarafından denetimini mümkün kılan nispi temsil usulünün yasada yer alması” konusundaki hassasiyet neşredilen rapora da yansıtılmıştır. Öbür yandan aynı bağlamda seçim komisyonu da seçim kanununun oluşturulmasına yönelik tasarılar hazırlamış ve bu çerçevedeki çalışmalar bir bütün olarak Kurucu Meclise arz edilmiştir. Bu kapsamdaki faaliyetleri çerçevesinde Kurucu Meclis de seçimlerle ilgili olarak, 298, 304, ve 306 Sayılı Kanunları onaylamak suretiyle yürürlük kazandırmıştır (Özgül, 2002: 118).

Bahse konu bu seçim kanunlarını içerikleri kapsamında ele almadan evvel 1961 Anayasasının seçim hususundaki temel yaklaşımı ve hüküm altına aldığı düzenlemeleri daha yakından görmekte yarar vardır. “Anayasanın üstünlüğü” ilkesine önemle atıfta bulunan ve katı (sert) nitelikli bir anayasa özelliğine sahip olan 1961 Anayasasının ikinci kısımda düzenleme altına alınan temel hak ve özgürlükler konusu kapsamında son derece şümulü, sistematik ve ileri görüşlü bir düzenleme ortaya konmuş ve hatta bu özelliği nedeniyle yani aşırı özgürlükçü olması bağlamında eleştirilere maruz kalmıştır. Dahası bu çerçevedeki eleştiriler fiili müdahaleye dönüştürülerek 1971 ve 1973 askeri muhtıraları ile getirilen özgürlük sistemi daraltma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda Sosyal hak ve ödevler konusundaki getirdiği kapsamlı düzenlemelerin yanı sıra, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak yukarıda altı çizilen özgürlükçü yaklaşım bu anayasanın iki temel özelliğini teşkil etmektedir. Özellikle temel hak ve özgürlükler konusundaki sınırlama yaklaşımlarıyla ilgili olarak “güvenceli bir sistem” öngörmesi ve bunun altını kalın çizgilerle vurgulaması 1961 Anayasasını önceki dönem anayasalarından ayıran temel bir özellik mahiyetindedir.

Kendinden evvelki anayasalardan farklı bir şekilde çift meclis sistemi (63. Madde) öngören anayasaya göre, yasama yetkisini (5. Madde) kullanacak organ olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki parçalı bir meclis hüviyetini taşımaktadır. “Genel oy” usulü çerçevesinde yapılan seçimler sonucunda teşekkül eden Millet Meclisi'nin 450 üyeden oluşması öngörülürken, Cumhuriyet Senatosu ise üç farklı özellikte üyelerin bir araya gelmesiyle vücut bulmaktadır. Sözü edilen üç farklı üye türünden ilkinin teşkil eden gruptaki 150 üye doğrudan doğruya halkın seçtiği kişilerden oluşurken, 15 üye direkt olarak Cumhurbaşkanınca seçilmektedir. Bu ikinci grupta yer alan üyeler altı yıl için seçilmekte ve bu kapsamda görev yapmaktadırlar. Son olarak, doğal üye şeklinde isimlendirilen üçüncü grupta yer alan üyeler de hayatları boyunca bu görevi sürdürmektedir. Sözü edilen kapsamda bulunan üyelerin özelliği ise, askeri darbe ve sonrasında görev almış generallerden müteşkil MBK üyelerinin yanı sıra önceden Cumhurbaşkanlığı yapmış kişilerden oluşmaktadırlar. Seçim konusundaki koşulun otuz yaşını bitirmek ve Türkçe okuyup yazabilmek biçiminde (68. madde) öngörüldüğü Milletvekilleri, bu statüleri bağlamında dört yıl görevde kalmaktadırlar (69. madde). Diğer bir ifade ile milletvekilliği genel seçimleri dört yılda bir gerçekleştirilmektedir (Gözler, 2020: 48).

Temel hak ve özgürlüklerin çok önemli yanını teşkil eden seçme hakkı veya diğer adıyla oy hakkı ve seçimler hususunda 1961 Anayasası'nın öngörmüş olduğu bu ana çerçeveyi ve yaklaşımı incelemenin ötesinde, nispi temsil sistemi uygulaması konusunda iyi bir örnek olarak nitelendirilebileceğimiz 1960- 1980 arası zaman dilimini icra edilen seçimler bağlamında ele almak gerekmektedir. Bu dönemdeki uygulama kapsamında öne çıkan seçme yöntemleri ve seçim sistemlerini, bu şekilde daha da yakından irdelememiz ve değerlendirmemiz mümkün olacaktır. Zira, bir dönemde uygulanan seçim sistemleri konusundaki içerik, temel nitelikler, sorunlar ve çözüm arayışları hususunu ve son tahlilde bu çerçevedeki tartışmaları daha iyi anlamının yolu, ilgili dönemde gerçekleştirilen seçimler üzerinden bir analizden geçmektedir.

Seçim Sistemi Uygulamaları ve Nispi Temsil Sistemi: 1960- 1980

15 Ekim 1961 tarihinde icra edilen 1961 seçimleri, oy hakkı ve seçim sistemini de içerecek şekilde temel hak ve hürriyetler hususundaki özgürlükçü yaklaşımıyla öne çıkan 1961 Anayasası döneminde gerçekleştirilen ilk seçim olma özelliğini taşımaktadır. Sözü edilen seçimler, önceki bölümde bahis konusu olan

ve seçimler hususunda Kurucu Meclisin onay verdiği 298, 304 ve 306 sayılı kanunlar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, seçimler konusundaki bütün ayrıntıları düzenleme altına alan ve bu bağlamdaki kapsayıcı kurallar bütününe içine alan bir kanun niteliğini haizdir. Seçme ilkelerinin hüküm altına alındığı 2. Madde kapsamında seçimlerin, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esası çerçevesinde yapılması öngörülmektedir. Seçmenlerin bizzat kullanması öngörülen oy gizlidir ve sayım, döküm ve tutanak altına alma işlemleriyle aleni olarak yani şeffaf ve açık bir prosedür çerçevesinde uygulanır. Yapılacak tüm seçimler bağlamında bir çerçeve teşkil eden söz konusu bu kanun, temel nitelikleri itibarıyla 5545 sayılı Sabık Kanunla büyük oranda benzeşmekte, bariz bir farklılık içermemektedir (Gözler, 2022).

Seçim sistemleri bağlamında “nispi temsil” sisteminin tatbik edildiği bu dönemde geçerli bulunan seçimlerle ilgili önemli bir kanunu da 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin Seçimi Kanunu oluşturmaktadır. Mevcut anayasanın hüküm altına aldığı çift meclis sistemi uygulamasının önemli bir niteliğini teşkil eden Senatonun, halkın doğrudan doğruya “çoğunluk sistemi” bağlamında seçmesini öngörülen 150 üyesiyle alakalı düzenlemeler sözü edilen bu kanunda ele alınmaktadır. Bu kapsamda ayrıca, seçimlerde oy kullanan seçmenlerin karma listeler teşkil ederek oy kullanabilmeleri de mümkün olabilmektedir (Yayla, 1973: 188). Seçimler hususundaki temel kanun olma özelliğini taşıyan 306 sayılı kanunun dikkat çeken önemli bir özelliği de seçimler bağlamında ilk olarak nispi temsil uygulamasını öngören kanun niteliğini taşımasıdır. Sözü edilen kanunun ilk maddesi kapsamında bu yeni duruma ve içeriğe dikkatler çekilmek suretiyle, yapılacak seçimlerin genel, eşit, gizli oy esaslarına dayandırılarak ülke çapında aynı gün itibarıyla nispi temsil yöntemi çerçevesinde yapılacağı altı çizilmektedir (Yalın, 1965: 122). Kanunda ayrıntılandırılan hesaplama yöntemi hususundaki D’hondt yöntemiyle beraber baraj sınırlamasına da yer verileceğine yönelik olarak düzenleme getiren 32. Madde hükmünün büyük partilere avantaj sağlayan bir uygulama niteliğini taşımaktadır. “Seçim çevresinde oyların paylaşılması işleminde artık oy ve açık milletvekilliği bırakmayan ve seçim kotası getirmeyen bir usul” (Gözler, 2020: 215) olarak bilinen D’hondt yöntemi, basit seçim sayısı usulü ile birlikte kullanılmak suretiyle bir çeşit karma uygulamaya gidilmiştir. Yasama organında imkân dahilinde farklılık arz eden çeşitli fikirlerin temsil olunmasını mümkün kılan D’hondt usulünün orijinal tarafını oluşturan özelliği bu uygulama kapsamında ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Teziç (1967: 67)’e göre vurgu yapılan bu düzenleme sebebiyledir ki bahse konu sistemi yarı çoğunluk sistemi biçiminde isimlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Sözü edilen düzenlemeler bağlamında icra edilen 1961 seçimlerine katılma oranı %81.4 şeklinde gerçekleşmiş ve seçim dört partinin yarışması çerçevesinde yapılmıştır. 1961 seçiminin neticesi bağlamında, CHP 173, AP 158, CKMP 54 ve YTP 65 milletvekilliğini elde etmişlerdir (Özgül, 2002: 124). Bunun yanı sıra, aynı gün içerisinde icra edilen Cumhuriyet Senatosu seçimindeyse AP 71, CHP 36, CKMP 27 ve YTP 16 üyeliği hak etmiştir. Nispi temsil sistemi ve çoğunluk sisteminin mukayesesi bağlamında burada ilginç bir durum ve netice yer almaktadır. Nispi temsil yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilen Milletvekili seçimi kapsamında CHP 173 üyelik elde ederek birinci olmaktaki iken, çoğunluk sistemine göre yapılan Senato seçiminde aynı parti sadece 36 üyeliğe ulaşabilmiştir. Öbür taraftan Adalet Partisi (AP) ise %35,3 oy ile 71 senato üyeliğine kavuşurken, CHP, %37,0 oyla 36 senatörlükte kalmıştır. Bu son derece ilginç seçim neticeleri kapsamında son tahlilde, sözü edilen iki sistemin yani çoğunluk ve nispi temsil usullerinin uygulanması bağlamında ortaya çıkabilen etkilerini çok iyi gözler önüne seren bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

Sözü edilen seçimleri takiben, mevcut anayasa ve 304 Sayılı Kanun’un oluşturduğu çerçevede iki yılda bir yenilenmesi gerekli olan kısmi senato seçimleri, bir sene ertelenmek suretiyle 1964 yılında icra edilebilmiştir. Evvelce de ifade edilen il gruplarından C grubunu yenileyen söz konusu bu seçimler öncesinde senato seçimleriyle alakalı kanunda, 447 sayılı kanunla önem arz eden bir değişikliğe gidilmiştir. 17 Nisan 1964’de kabulü söz konusu olan bu kanun kapsamında, aynen milletvekilliği seçimlerinde olduğu üzere, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de d’Hondt yönteminin geçerli olması hususu düzenleme altına alınmıştır. 7 Haziran 1964’de gerçekleştirilen kısmi senato seçimleri neticesinde AP’nin artan bir ivmeyle büyümekte olduğu görülmüştür. Mevcut elli senato üyeliğinin otuz tanesini elde etmesi, sözü edilen büyümeyi çok açık ve net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Buna ek olarak, daha evvelinde çoğunluk yöntemi çerçevesinde icra edilen seçimlerle ilgili olarak, nispi temsil yöntemine geçilmiş olması da bu şekilde bir sonucun vücuda gelmesinde etkili olmuştur. Seçim usulleri konusunda 1964 senesinde ortaya konan değişikliği takiben, yaklaşmakta olan 1965 seçimlerinin hemen öncesinde, yürürlükte bulunan seçim kanunları bağlamında önemli iki değişiklik daha yapılmış bulunmaktadır. 13 Şubat 1965 tarihi itibarıyla gerçekleştirilen ilk kanun değişikliği kapsamında Cumhuriyet Senatosu ve TBMM seçimlerine çerçeve teşkil eden 306 Sayılı Kanun’un 32. Maddesi düzenlemesi bağlamında, kazanılmış olan milletvekilliği sayısının hesaplanmasıyla alakalı yöntemde farklılaştırmaya gidilerek “Milli Bakiye” usulüne geçiş sağlanmıştır.

“Milli Bakiye” usulüyle birleştirilmiş “Nispi Temsil Sistemi” uygulaması çerçevesinde icra edilen 1965 tarihli seçimde, AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, TİP 15 ve CKMP 11 meclis üyeliği elde edebilmiştir. Söz

konusu milletvekilliklerinden AP 36, CHP ise 32'sini yeni sistem kapsamında artık oyların değerlendirilmesi suretiyle ikinci değerlendirme evresinde elde etmiştir. Söz konusu sistem küçük partiler bakımından meclise üye sokma şansını artırırken evvelki seçimlerle kıyaslandığında parlamentoda daha güçlü bir şekilde temsil edilebilmişlerdir. Sözü edilen 1965 seçimlerde oy verme yani seçime iştirak oranı %71 olmuştur ki bu oran son derece düşük bir katılım oranıdır. Nispi temsil pratiğinin, en uçtaki uygulamalarından birisini teşkil eden Milli Bakiye yönteminin kullanılmasına karşın, AP bu adaletsiz ve olumsuz şartlar altında yapılan seçimlerde büyük bir atılım göstererek tek başına iktidar olmayı başarmıştır. 1965 seçimlerinin bu yön itibarıyla dönemin siyasi gelişmeleri bağlamında önemli bir yerinin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Sözü edilen seçimleri takiben, 1966 senesinde ikinci grup yani B grubu senato üyelerinin 1/3 yenilenmesi seçimleri gerçekleştirilmiş ve bu seçimlerde, AP 35, CHP 13, MP 1, YTP 1, TİP 1 ve CKMP 1 senatörlük elde etmeyi başarmıştır (Özgül, 2002: 124). Küçük partilerin sözü edilen seçimde göreceli olarak daha büyük bir başarı ortaya koyması sebebiyle iktidar partisi seçim sisteminde değişiklik öngören, değiştiren bir girişimde bulunmak suretiyle, muhalefetin şiddetle tepki koymasına karşın, 1961 Anayasasının getirmiş bulunduğu "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sisteminin geri dönüş sağlanmıştır. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi, 1036 sayılı kanunun "baraja ilişkin hükmünü" içeren ilgili düzenlemesini anayasaya aykırılık oluşturduğu gerekçesine dayanarak iptal etmiş, ihdas edilen bu karar bağlamında, kanun koyucunun amaç edinmediği bir seçim sistemi yani "barajsız d'Hondt" sistemi ortaya çıkmış ve sonrasında icra edilen milletvekilliği ve Senato seçimleri, getirilen bu yeni uygulama kapsamında gerçekleştirilmiştir (Gültekin, 2006: 80).

Daha sonra ise, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında gerçekleştirilen üç genel seçim bağlamında tatbik edilecek bu yöntem kapsamında, seçim çevrelerinde seçime iştirak eden partilerin almış oldukları geçerli oylar alt alta yazılmış ve bu rakamlar önce 1'e, sonra 2'ye sonra 3'e... bu seçim çevresinden çıkması gereken milletvekili sayısına erişinceye değin bölünmüş, daha sonrasında ise elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanmak suretiyle, milletvekillikleri bu payların sahibi olan partilere rakamların büyüklük sırası çerçevesinde dağıtılmıştır (Yıldırım, 2001: 214). Anayasa Mahkemesi'nin baraj hükmünü iptaliyle beraber yeni nitelikte bir düzenleme ortaya konulmamış ve seçim sistemi kendi kendine barajsız d'Hondt yöntemi halini almıştır (Yılmaz, 2004: 71). 1969 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde seçime katılım oranının ise %64,3 gibi son derece düşük bir orana indiği görülmektedir (Haydaroglu ve Çevik, 2016: 56).

1970 senesinde dünya ülkelerinin birçoğunda gündeme gelen ekonomik krizin Türkiye özelindeki siyasal, sosyal etkileri bağlamında hükümetin, sorunlara karşı bir çözüm üretememesinin yanı sıra anayasadaki temel hak ve özgürlüklerin uygulanması konusundaki tartışmaların oluşturduğu gerginlik, 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime muhtıra vermesi sonucunu doğurmuş ve 14 Ekim 1973'e kadar devam edecek bir "ara dönem" yaşanmak zorunda kalmıştır (Gültekin, 2006: 82). 1973 seçimleri bağlamında tatbik edilen seçim sisteminin 1969 seçimlerindeki yegâne farklılığı, seçmene tercih yapma konusunda bir imkân tanınmasıdır. Bu bağlamda oyunu tercihli olarak kullanmayı arzu eden seçmenin, yasanın seçim çevresinde seçilmesi gereken milletvekili sayısı çerçevesinde tespit ettiği sayıdaki tercih işaretini kullanma zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu kapsamda daha az ya da daha çok sayıda ortaya konan tercih işaretlemesi dikkate alınmayacaktı (Yıldırım, 2001, :218).

Nihayet 1977 seçimlerine geldiğimizde, bu seçim, zayıf ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin ve ülkede giderek artan şiddet olaylarının oluşturduğu güvensizlik ortamında, yapılması gereken zamandan 4 ay önce 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmak durumunda kalmıştır. Sözü edilen seçimde, Seçim Kanununda yeniliğe gidilemediğinden dolayı yine barajsız d'Hondt sistemi uygulanmak zorunda kalmıştır ve yine seçime katılma oranının %66,8 gibi düşük bir oranda gerçekleştiği bu seçimlerde partilerden hiçbirisi yalnız başına iktidarı temin edecek çoğunluğa erişememiştir (Yılmaz, 2004: 75). Seçim sonrasında ise CHP bir azınlık hükümeti tesis etmiş fakat meclisten güvenoyu alamadığından dolayı, müteakiben Süleyman Demirel tarafından bir Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti oluşturulmuştur.¹ Kurulmuş olan bu cephe hükümeti de kurulmasından kısa bir süre sonra 1977

¹ Siyasal cepheleşmenin/kutuplaşmanın sık sık gündeme geldiği 1970'li yılların ikinci yarısındaki en önemli gelişmelerden birisi de Milliyetçi Cephe adıyla tanınan koalisyon hükümetleri oldu. Bu dönemde merkez solu temsil eden CHP'ye karşı siyasi yelpazenin sağında yer alan milliyetçi-muhafazakâr partilerin güç birliği şeklinde ifade edilen Milliyetçi Cephe Hükümetleri iki kez kuruldu. Bu hükümetlerin ilki Mart 1975 – Haziran 1977 tarihleri arasında, ikincisi ise Temmuz 1977- Ocak 1978 tarihleri arasında Türkiye'yi yönetti. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti; Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ve Mili Selamet Partisi (MSP)'den oluşurken, İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ise AP, MHP ve MSP üçlüsünün bir araya gelmesiyle oluştu. Dönemde AP'nin Kasım 1979 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasında tek başına iktidar olduğu MHP ve MSP tarafından desteklenen hükümet kerhen/örtülü Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak nitelendi. Demirel 12 Mart 1971'de iktidardan uzaklaştırılmasına rağmen 1970'li yıllarda açık ya da örtülü şekilde oluşturduğu Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile dönemin en uzun süreli koalisyonunu kurarak ülkeyi yönetti. Bununla birlikte Milliyetçi Cephe Hükümetlerini oluşturan partilerin önceliklerinin farklılığı dönemde iç politikada ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların çözülmemesine neden oldu. Dış Politika'nın konuları ise Kıbrıs Meselesi ve bunun çevresinde oluşan ABD'nin silah ambargosu, Ege Sorunu, Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi oldu. (Geniş bilgi için bakınız; Fuat Uçar, *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2015; Murat Karataş, "Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri", *ABAD*, 5(10), s. 387-422; Turgut Yılmaz Güven, *Demirel'li*

sonu itibariyle gensoruyla düşürülmüştür (Gültekin, 2006: 87). İstikrarsız ve güçsüz bu koalisyon hükümetleri bağlamında giderek şiddetlenen terör olaylarının oluşturduğu güvensizlik ortamında ve yavaş yavaş sönmekte olan demokratik iklimde, yirmi yıl sonra yine yeniden bir askeri müdahale için adeta “şartlar olgunlaştırılacak” ve Türk demokrasisi bir defa daha kesintiye uğrayacaktır.

1961 Anayasası'nın Oluşturduğu Hukuki Çerçeve ve Parlamenter Hükümet Sistemi

İnsan haklarına dayalı, demokratik, sosyal, hukuk devleti gibi temel kavramlar çerçevesinde ve çoğulcu demokrasi ilkesi bağlamında devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hükmü de yine 1961 anayasasında düzenleme altına alınmıştır. Hükümet sistemi modeli bağlamında ise, 1924 anayasasının öngördüğü meclis hükümeti modeli ile parlamenter modelin karma nitelikteki uygulamasından vazgeçilerek tam anlamıyla parlamenter hükümet sistemine geçildiği görülmektedir. Bu köklü model değişikliğine paralel olarak, Türk anayasal gelişmeleri bağlamında belli bir süredir devam edegelen kuvvetlerin birliği uygulaması sonlandırılmış ve modern anlamda güçler ayrılığı uygulamasına geçilmiştir. Diğer bir ifade ile Türk anayasa düzeninde artık yasama, yürütme ve yargı erklerinin ve bunların kullanımının somutlaştığı organların yapısal ve işlevsel durumu tamamen “kuvvetler ayrılığı” ilkesine göre realize olacaktır (Korkmaz, 2020: 55).

1924 Teşkilat- Esasiye Kanunu'nun getirdiği çoğunlukçu demokrasi yaklaşımından öte, çoğulcu demokrasi anlayışını kabul eden 1961 Anayasası temel bir anlayış değişikliğini beraberinde getirmiştir. “Çoğunlukçu demokrasi yaklaşımının hareket noktasını teşkil eden, genel, yanılmaz sarsılmaz iradenin” hata yapabileceği, toplumun menfaatlerine aykırı davranabileceği, temel hak ve hürriyetlere zarar verebileceği vurgulanarak, azınlığın haklarını da teminat altına almayı öngören “çoğulcu demokrasi” yaklaşımı ön plana çıkarılmıştır. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı hususundaki kararlı ve ciddi yaklaşıma paralel olarak, bunu temin edecek mekanizmalara da 1961 Anayasası'nda yer verilebilmiştir (Tanör, 1994: 19).

Bazı kurum ve müesseseleri ilk defa anayasal düzeyde ele alarak Türk anayasa düzeni içerisinde yer bulmasını temin etme özelliğine sahip 1961 Anayasası'nın bu bağlamda getirdiği düzenlemelerin başında Anayasa Mahkemesi (AYM) yer almaktadır. 1961 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükler konusunda daha önceki anayasalara nazaran ortaya koyduğu açılımların da sonucu ve devamı olarak getirilen Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş amacı, anayasada yer alan temel hak ve hürriyetleri korumak ve yasama faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan yasaların ilgililerin başvurusu üzerine, Anayasa'ya uygun olup olmadığına ilişkin denetimi yapmaktır. Kanunlar hiyerarşisi bakımından “Anayasanın Üstünlüğü” ilkesini benimsemiş olan 1961 Anayasası, “yasaların Anayasaya aykırılık teşkil edemeyeceği” düzenlemesinin yanı sıra, AYM'nin tesisi suretiyle “yasaların anayasal denetimi” konusunda önemli bir adım atmıştır. 1961 Anayasası bu çerçevede, teorik seviyede bir düzenlemenin ötesinde, yukarıda sözü edilen ilke çerçevesinde bir teminat ve denetim mekanizmasını da beraberinde getirmiştir (Gözler, 2019: 82).

Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişki ve rollerin belirlenip, birbirinden ayrılması, bu çerçevedeki organların arasındaki bir ayrılığın yanında, aynı kuvvet içindeki bir ayırım ve paylaşımı da içermektedir. Yürütme kuvvetinin sorumlu ve sorumsuz kanat olarak düzenlenen Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaşılması örneğinin ötesinde 1961 Anayasası, yasama gücünü de iki meclis arasında pay ederek yani Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan meydana gelen bir yasama organı tesis ederek kuvvetler ayrılığı ilkesini ileri bir düzeyde gerçekleştirmiştir (Özbudun, 2019: 41).

1961 Anayasası'nın sabık anayasaların ötesinde hakiki anlamda saf bir parlamenter hükümet sistemi kurduğu hususu inkâr edilemez bir gerçektir. Tam manasıyla bir kuvvetler ayrılığını tesis ederek yasama ve yürütme güçlerini yekdiğerinden ayırt etmiştir. Kuvvetleri temsil eden organlar arasında karşılıklı iş birliği ve denge sistemi oluşturan 1961 Anayasası, yasamadan çıkan bir yürütmenin iktidar olmasını ve aynı zamanda katıldığı yasama faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan yasaları uygulamasını sağlarken, bu iki kuvveti karşılıklı fesih yetkisi ile dengeli bir işleyişte buluşturmuştur. Parlamenter sistemin gerekliliklerine cevap verebilen bir yürütmeyi yapısal ve işlevsel anlamda tesis edebilen 1961 Anayasası, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunu yürütmenin iki farklı kanadı biçiminde yapılandırarak aralarında dengeli bir rol dağılımı ve işleyiş biçimi oluşturmuştur (Gözübüyük, 2017: 66).

Devletin hukuki işlevleri bağlamındaki kuvvetlerden birini oluşturan yargı erkının örgütlenişi ve işleyişini de yine güçler ayrılığı prensibi çerçevesinde ortaya çıkaran 1961 Anayasası, yargı bağımsızlığını güvence altına almak suretiyle bazı hükümler tesis etmiştir. Yüksek mahkemelerin tasnif edilerek anayasal düzeyde sayılması ve bunların görev tanımlarının ortaya konmasının yanı sıra, yasaların anayasal denetimi gibi modern hukuk sisteminin yaygın ve genel kabul gören bir uygulamasını da ilk defa anayasal çerçevede düzenlemeye kavuşturmuştur.

Bunun yanında, liberal demokratik değerler ve liberal demokrasi uygulamalarına paralel bir biçimde, temel hak ve hürriyetlerle ilgili önemli adımlar atılmış, ilk defa “insan haklarına saygılı devlet” ilkesi (2. Madde) anayasaya alınmak süratıyla, kişi hak ve özgürlüklerine verilen önem altı çizilerek vurgulanmıştır. Bu anlamda 1961 Anayasası'nın Türk anayasal gelişmeleri bağlamında “en özgürlükçü ve liberal anayasa” olarak tanımlanması (Güran, 2000: 45) genel olarak kabul görmektedir.

Diğer taraftan, hukuk devleti ve sosyal devlet ilkelerinin yalnızca ikinci maddedeki lafzi kabul düzeyinde değil, genel olarak anayasanın ilgili bütün bölümlerine sirayet edecek bir yaklaşımla, bütün haklar bağlamında ele alınıp, yansıtıldığı görülmektedir. Bu özellikleri bağlamında 1961 Anayasası, Türk anayasacılık tarihinde yeni bir sayfa açmıştır (Erdoğan, 2016: 97-98) değerlendirmesi yapılabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yüzyıllara yayılan bir gelişim çizgisi içerisinde ve insanlık tarihinin en eski olgularından birisi olan yönetim işlevi çerçevesinde ortaya çıkan iktidar kavramı, son tahlilde devlet olarak adlandırılan siyasal organizasyon şeklinde somutlaşmıştır. Siyasal iktidarın kullanımı bağlamında farklı formatlar ve görünümsergileyerek birtakım fonksiyonları yerine getiren devlet tüzel kişiliği, yapısal ve işlevsel anlamda bazı organlar bağlamında ete kemiğe bürünmektedir. Devlet kuramlarından hareketle egemenliğin kullanımı sürecinde tezahür eden bu işlevler, özellikle modern hukuk devletlerinde yasama, yürütme ve yargı erkleri biçiminde somutlaşmış ve devlet tüzel kişiliğinin hukuki işlevleri olarak ortaya çıkmıştır.

Devletin hukuki işlevlerini icra eden organlar arasındaki ilişki ve rollerin çerçevesini oluşturan anayasalar, yasama, yürütme ve yargı güçleri bağlamında bir formülasyon öngörmekte ve aynı zamanda siyasal iktidarın kullanımını mümkün kılan erklerin fonksiyonları da bu çerçevede temellendirilmektedir. Yargı erkinin durumu ve işlevine ilişkin özel ve özenli bir işleyişin mevcudiyetine dair genel kabulün ötesinde, yasama ve yürütme erklerinin kullanımı, bunların ilişkileri ve üstlendiği roller, genel olarak hükümet sistemlerinin kategorizasyonuna temel teşkil etmekte, kriter oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bugün modern dünyadaki hükümet sistemleri ayırımının esasını bu iki erkin kimler tarafından nasıl kullanıldığı ve hukuki çerçevede aralarındaki ilişkinin keyfiyeti hususu oluşturmaktadır.

Yasama ve yürütme erkleri bağlamındaki ayrılık ya da birliktelik ölçütü üzerinden hükümet sistemleriyle ilgili olarak genellikle güçler birliği ve güçler ayrılığı şeklinde bir tasnife tabi tutulmakta ve her bir başlık da alt sitemler ve çeşitler olarak incelenmektedir. Kuvvetlerin birliğini esas alan sistemler mutlak monarşi ve diktatörlük olarak sınıflandırılıp, bu modeller bağlamında ele alınırken, yargının durumu bir tarafa, yasama ve yargı güçlerinin, ilişkiler ve roller çerçevesinde ayrılığını temel alan hükümet sistemleri de parlamenter sistem ve başkanlık sistemi biçiminde kategorize edilmektedir. Bunun yanı sıra, iki modelin karma ve melez bir uygulamasını teşkil eden yarı başkanlık sistemi de yine bu çerçevede üçüncü modeli oluşturmaktadır.

Türk siyasal hayatında, I. Meşrutiyet olarak adlandırılan 1876 Anayasası dönemi bir monarşi sistemine, 1909 değişiklikleriyle gelen ve İkinci Meşrutiyet olarak anılan dönem ise “meşrutî monarşi” sistemine tekabül etmektedir. 1921 Anayasası'yla başlatılan dönem, hükümet sistemi bağlamında kuvvetler birliği sistemine karşılık gelen “Meclis Hükümeti sistemi” niteliğini taşımaktadır ve sözü edilen dönemin 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesine değin sürdüğü kabul edilmektedir. Türk siyasal hayatı ve Türk Anayasa Hukuku bağlamında 1924 Anayasası'yla geçilen dönem ise “karma hükümet sistemi” olarak ele alınmaktadır. Sözü edilen anayasa, meclis hükümet sisteminin özelliklerini ve niteliklerini önemli ölçüde esneten hükümler çerçevesinde uygulanmıştır. 1924 Anayasası'nın en önemli özelliklerinden birisini de hem tek parti döneminde ve hem de çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında uygulanması teşkil etmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan çok boyutlu gelişmeler çerçevesinde çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında, 1960 yılına doğru ilerleyen süreçte gerçekleştirilen değişiklikler kapsamında hükümet sisteminde bir yumuşatmaya gidilmiş ve parlamenter hükümet sisteminin yaklaşılmasıdır. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında, dönemin şartlarına göre epey geniş katılımlı ve kayda değer bir toplumsal mutabakatı yansıtır bir şekilde hazırlanan 1961 Anayasası, 1924 Anayasası ile öngörülen “kuvvetler birliği” uygulamasını son kalıntılarını da tam manasıyla devre dışı bırakmak suretiyle ortadan kaldırıp, klasik parlamenter modeli tesis etmiştir. Bu anlamda 1960- 1980 arası dönemi, nispi temsil sistemi çerçevesinde bir seçim sisteminin uygulandığı parlamenter hükümet sistemi dönemi olarak nitelendirmek mümkündür.

Bu dönemin temel bir özelliği olarak ortaya çıkan temel faktör, DP döneminde, çoğunluk sisteminin bu partiye verdiği büyük parlamento üstünlüğünün demokratik rejim bakımından taşıdığı sakıncalara ilişkin endişeler olmuştur. Çoğunluk sistemiyle, birinci partinin büyük oranda aşkın temsili, demokratik gelenekleri henüz oturmamış bulunan Türkiye'de iktidara gelen partilerin, büyük meclis üstünlüğünün de etkisiyle, baskıcı tutumlar içerisine girmesi, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin de önemli söylemlerinden biri olmuştur. Bu sebeple, sözü edilen dönemde, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ve eşitlikçi söylemlerinin de katkısıyla, seçim sistem ve yöntemleri hususunda, toplum kesimlerini temsil eden her görüşün Meclis'te temsil edilebilmesine ilişkin bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde, dönem boyunca nispi temsil usulünün çeşitli yöntemleri

uygulanmıştır. Buna ilaveten, parlamentonun ve rejimin devamlılığının temin edilmesi ve yasama faaliyetlerinin kontrol ve düzenliliğinin sağlanması bağlamında ikinci bir yasama organı olan Cumhuriyet Senatosu teşkil edilmiştir.

Bu dönemde dikkat çeken ve en önemli özellik olarak ortaya çıkan husus, 1965 ve 1969 seçimlerinde Nispi Temsil sisteminin en katı yöntemleri kullanılmasına rağmen AP'nin bu iki seçimden de tek başına iktidar olarak çıkmayı başarabilmesidir. 1973 ve 1977 seçimlerinde ise koalisyonlara sebebiyet verecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. 1977 seçimlerinde %41, 2 oy almasına rağmen, CHP tek başına iktidar olacak güce ulaşamadığından dolayı gelişmeler son tahlilde 12 Eylül Askeri Darbesi'ne kadar uzanmıştır.

Aslında bu dönemde yaşanan gelişmelerin de gösterdiği üzere, toplumsal gelişmelerde ve siyasal hayatta istikrarı temin eden tek unsur seçim sistemleri değildir. Nispi temsilin en koyu uygulaması olarak ifade edilebilecek olan Milli Bakiye yönteminde bile tek başına iktidar sonucu ortaya çıkabildiğine göre, konu yalnızca seçimle değil, seçmen ve onu ikna edebilen siyasal partilerle de ilgilidir. Sözü edilen dönemin istikrarsızlığının en önemli nedeninin, bu bakımdan seçim sisteminden daha çok ekonomik ve sosyal koşullar bağlamında ele alınması ve analiz edilmesi daha sağlıklı ve geçerli bir yaklaşım olacaktır. Ancak yine de Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e devam eden biçimi ve pratiğiyle seçim sistemlerinin hükümet sistemleri bağlamındaki etki, ilişki ve sonuçlarının çok özellikle partili siyasal hayata geçiş sonrasında en somut biçimde sözü edilen bu dönemde yani 1960- 1980 arası zaman diliminde ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Yazarlık Katkısı

Araştırmamanın yazarlık katkısı %80 doktora öğrencisi Mustafa Işık ve %20 danışman hoca Mustafa Oral'a aittir.

Etik Kurul Beyanı

Araştırmamız herhangi bir anket ve saha çalışması içermediği için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1976). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akyıldız, A. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2016 (7), 127-148.
- Aldıkaçtı, O. (1960). *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*. İstanbul.
- Alkan, Y. S. (2021). Representative Democracy and the Concept of Representation: 442 Do They Have A Legitimizing or Checking Function? *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 441-453.
- Armağan, S. (1979). *Türk Esas Teşkilat Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Başgil, A. F. (1960). *Esas Teşkilat Hukuku*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları* (Çeviren: B. Canatan). Ankara: Liberte Yayını.
- Bucaktepe, A. (2014). Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014 (42), 45-56.
- Çam, E. (1990). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: DER Yayınları.
- Çavdar, T. (1981). İleri Gazetesi'nde 1919 Seçimleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 14 (2).
- Dahl, R. (1989). *Democracy and its Critics*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Daver, B. (1989). Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri. *Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi 26. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 25-26 Nisan 1988 (s. 9-27), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayını.
- Demir, F., & Karatepe, Ş. (1989). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Derdiman, C. (2011). *Anayasa Hukuku*, Bursa: Alfa/Aktüel Yayını.
- Ekmen, S. & Fırat, M. (2017). Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 461-474.
- Erdoğan, M. (1997). Türkiye'de Siyasal Sistem ve Demokrasi. *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı II, 1997 (23-24), 49-64.
- Erdoğan, M. (2011). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Orion Yayını.
- Erdoğan, M. (2016). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Eroğul, C. (1987). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71. (Derleyen: Schick I. C. & A. E. Tonak). *Geçiş Sürecinde Türkiye İçinde* (s. 112-158). İstanbul: Belge Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2020). *Kamu Yönetimi*. İzmit: Umuttepe Yayını.
- Fuchs, D. (2007). Participatory, Liberal and Electronic Democracy. (Edits. Zittel, T. & Dieter Fuchs) *Participatory Democracy and Political Participation İçinde* (s. 29-54), New York: Routledge.
- Gözler, K. (2020). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Bursa: Ekin Yayını.

- Gözler, K. (2020). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Yayını.
- Gözler, K. (2022). Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun. *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, <https://www.anayasa.gen.tr/298sk.htm> adresinden 09.09.2022 tarihinde erişildi.
- Gözbüyük, Ş. (2017). *Açıklamalı Türk Anayasaları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gültekin, İ. (2006). Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nazan Arslanel), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güran, S. (2000). Egemenlik Ulus'undur, Üstünlük Anayasa'dadır. <https://ayam.anayasa.gov.tr/media/4674/guran.pdf> adresinden 30.06.2023 tarihinde erişildi.
- Güvenir, M. (1982). Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 215-250.
- Haydaroğlu, C.& Çevik, G. (2016). Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 51-63.
- Heywood, H. (1997). *Politics*. London: Macmillan.
- Holden, B. (1988). *Understanding Liberal Democracy*. London: Philipp Allan.
- Kaan, O. (2012). Siyasal Temsil, Partiler ve Parti Sistemleri (Editör: Ö. Kutlu). *Siyaset Bilimine Giriş* içinde (s. 283-308). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaincioğlu, N. (2000). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları (Editör: E. Kalycioğlu, A.Y. Sarıbay). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde (s. 205-215). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Karamustafaoglu, T. (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Karataş, İ. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları Işığında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Metin Kopar). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kışlalı, A. T. (1996). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Yayını.
- Koçak, M. (2006). *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik*. Ankara: Seçkin Yayını.
- Korkmaz, A. (2020). Hükümet Sistemleri ve Türkiye: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nazan Arslanel), Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Küçük, A. (2012). *Türkiye'de 1982 Anayasasından Kaynaklanan Güncel Sorunlar, Türkiye'nin Siyasal ve Anayasal Rejimi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Lijphart, A. (1997). *Çağdaş Demokrasiler*. (Çev: E. Özbudun, E. Onulduran), Ankara: Yetkin Yayını.
- Ökmen, M. (2021). *Yerel ve Kentsel Politikalar*. Bursa: Sayda Yayını.
- Önalp Çepel, Z. (2017). Demokrasinin Güçlenmesi-Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 16 (1), 33-60.
- Öz, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *A.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 521-539.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2021). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayını.
- Özer, A. (2009). *Anayasa Hukuku, Genel İlkeler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özgül, B. (2002). Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Bilal Özgüven). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezen, S. (1994). *Seçim ve Demokrasi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sitemböyükbaşı, Ş. (2001). *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Faktörler: Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999*. Ankara: Nobel Yayını.
- Soysal, M. (1986). *Yüz Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanilli, S. (1980). *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Tanilli, S. (1981). *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tanör, B. (2018). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Terzioğlu, S. S. (2014). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Adalet Yayını.
- Teziç, E. (1967). *Seçim Sistemleri*, İstanbul.
- Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayını.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Timur, T. (1994). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Tokgöz, E. (1995). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'ndan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş, (Editör: E. Kalycioğlu, A.Y. Sarıbay). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme İçinde* (s. 252-267). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tunç, H. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22 (1), 75-113.
- Türk, H. S. (2015) Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri. *TBB Dergisi*, 2015 (117), 419-452.
- Türk, H. S. & Tuncer, E. (1995). *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Türküne, M. (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayını.
- Uçar, F. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Unat, N. A. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Yalın, M.A. (1965). *Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunları*. İstanbul: Vatan Matbaacılık.
- Yayla, Y. & Tuncer, E. (1973). *Seçim Kılavuzu ve Mevzuatı*, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Yıldırım, M. (2001). Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye'de Seçim Sistemleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fazıl Yozgat), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2004). Seçim Sistemleri ve Türkiye, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zorlu, S. E. (2016). 5678 Sayılı Kanun'la Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Seçimi ve Demokratik Seçimin İlkeleri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 37-68.